

ÚJ SZEMPONTOK AZ ANONYMUS-PROBLÉMA MEGOLDÁSÁHOZ

I.

Pais Dezsőnek egy 1953-ban megjelent tanulmányában a következőket olvassuk: „... P. mester idejében — tehát ha ő II. Béla jegyzője volt, 1150 körül, ha pedig III. Béláé, 1200 körül — ...”¹ Pais Dezsőnek nyilván meg vannak az okai arra, hogy ilyen óvatosan nyilatkozzék tizenhat évvel Szilágyi Loránd az Anonymus-kutatás terén valóban fordulatot jelentő tanulmányának a megjelenése után² nemcsak Anonymus személyére, hanem a mű megírásának az időpontjára vonatkozólag is. Ez az óvatosság különben az egész Anonymus-irodalmat jellemzi. Mintha a kutatók tollát megbénítaná a *Gesta* keletkezése körüli bizonytalanság: csak olyan — rendszerint elég általánosságokban mozgó — kijelentéseket engednek meg maguknak, amelyek ráillenek a két kor bármelyikére.³ Ez a tény azonban megakadályozza, hogy teljesen kiaknázhassuk ebben az eredeti kútforrásunkban felhalmozott páratlanul gazdag történeti-művelődéstörténeti anyagot. A minden szavát gondosan megfontoló Pais Dezső a fenti fogalmazással is bizonyára azt akarta kifejezni, hogy Szilágyi Lorándnak Anonymusra vonatkozó fejtegetései nem győzték meg teljesen.

Mi is úgy gondoljuk, hogy Szilágyi gondolatmenetébe csúsztak be tévedések, s ezt a megjegyzést azzal a tisztelettel tesszük, amely joggal megilleti a tanulmányt és szerzőjét, hiszen egy ilyen fontos kérdésben példát mutatott a filológus pontosságra, módszerességre és alaposágra.

Érdeemes röviden áttekinteni a helyzetet: Szilágyi Loránd annyira meggyőző érvekkel mutatta ki, hogy a *Gesta* megírásának 1196 és 1203 közé kellett esnie, hogy ma már ebben komolyan kételkedni alig lehet. Más szóval azoknak az álláspontja, akik Anonymust II. Béla

¹ Árpád- és Anjou-kori mulattatóink. Bp. 1953. 4.

² Az Anonymus-kérdés revíziója. Száz. 1937. 1—54. és 136—202. Kivonata megjelent a *Scriptores Rerum Hungaricarum* (SRH) II. kötetének 631—634. oldalain: *De aetate ac persona P. magistri, Anonymi Belae regis notarii*. címen.

³ Találón jellemzi ezt az állapotot Győry János egy mondata (*Gesta regum — Gesta nobilium*. Bp. 1948. 76.): „Az utóbbi évek kutatásait egyöntetűen jellemzi, hogy már nem annyira a szerző személyét keresik, nem azt, hogy mi van a rejtélyes „P”-szigla mögött, hanem magára a műre vonatkoznak.” Nem nehéz ebben felismerni a csalódottság érzését: az újabb kutatásokat is éppen olyan óvatosság és bizonytalanság jellemzi, mint a Szilágyi tanulmánya előtt megjelenteket. Szélsőségesen jelentkezik ez Turóczi-Trostler József álláspontjában, aki Győry könyvéhez írt bevezetőjében a Névtelen személyazonosságának a kutatását „megtévesztő álproblémá”-nak nevezi. Ez az álláspont tarthatatlan. Jelentős művek szerzőinek a kutatása sohasem lehet álprobléma, legkevésbé akkor, amikor első eredeti fogalmazásban fennmaradt forrásunkról van szó. Mi mindenesetre úgy értékeljük a fenti nyilatkozatokat, mint annak a sejtésnek a kifejezését, hogy a Szilágyi által javasolt Péter esztergomi prépost személye körül valami nincs rendben. LEDERER EMMA (*Bevezetés a történettudományba*. Egyetemi jegyzet. Bp. 1960. 49.) így nyilatkozik: „... Azt, hogy Péter esztergomi kanonok volt-e vagy sem, ma még nem tudjuk pontosan eldönteni.”

király jegyzőjének tartották, tarthatatlanná vált.⁴ Ennek következtében azonban egy sajátos, fonák helyzet alakult ki. Azok a történészek, akik a művet III. Béla korába helyezték (Pauler, Sebestyén stb.), nem tudták kis hányadát sem felhozni azoknak a külső és belső érveknek saját jelöltjeik mellett, melyeket pl. Jakubovich Emil az övé mellett — Péter székesfehérvári prépost (veszprémi püspök?), II. Béla követe Lothár császárnál 1134-ben — felsorakoztatott. Ezek között az érvek között, amint ez már a dolog természetéből következik, voltak erősebbek és gyengébbek, de annyira nyomósak mindenesetre voltak, hogy úgy napirendre térni felettük nem lehetett, ahogyan ezt Szilágyi Loránd tette. A legkevesebb érvet éppen Szilágyi tudta felhozni a saját jelöltje érdekében, akit a névazonosság és magister címén kívül végeredményben semmi más nem támogatott.

Ezzel a kibékíthetetlennek látszó ellentéttel aztán az egész Anonymus-kutatás zsak-utcába jutott. Ma ugyanaz a helyzet, mint 1937-, ill. 1938-ban volt a *Scriptores Rerum Hungaricarum* kiadásakor: Jakubovich Emil felfogásával Szilágyi Loránd véleménye néz farkasszemet.

Nem tartjuk itt szükségesnek, hogy az eltérő álláspontokat ismertessük, ezeknek a jó része ugyanis nem a mások álláspontjának a cáfolata, hanem mindegyik fél túlnyomórészt a saját álláspontja mellé felsorakoztatható érveket adja elő. Tudjuk, hogy Szilágyi a gestairó személyét megkísérelte azonosítani azzal a Péter nevű egyházi személlyel, aki 1183-ban tűnik fel, mint az esztergomi káptalan kanonokja és 1218 körül halt meg ugyanennek a káptalannak a prépostjaként.⁵ A következőkben, mindjárt a tárgyra térve, megpróbáljuk elősorolni mindazokat a nehézségeket, amelyek — véleményünk szerint — ennek az azonosításnak az útjában vannak.

1. Semmi nyoma annak, hogy az esztergomi prépost a királyi udvarban vagy a kancelláriában valaha működött volna.

2. A *Gesta* szerzője Esztergomot és környékét meg sem említi, mintha nem is ismerné, holott Esztergom III. Béla idejében királyi székhely volt.

3. Nincs példa arra, hogy notarius vagy a kancellária valamely más tagja egyúttal az esztergomi káptalan tagja is lett volna. Sőt arra is alig van eset, hogy valamely más *székeskáptalan* tagja működött volna a királyi udvarban vagy a kancelláriában.⁶

4. Neve első ízben 1183-ban bukkan fel az esztergomi káptalan kanonokjai között.⁷ Magisteri címéből és kanonokságából következik, hogy a kánoni kort meghaladta. A névsorban

⁴ Elsősorban a nyelvészek képviselték ezt a felfogást. Vö.: JAKUBOVICH EMIL: Adalékok az Anonymus kérdéshez. Akad. Ért. 434. sz. (1926). (Megjelent különnyomatban is, ennek a lapszámozására fogunk hivatkozni a következőkben.); továbbá: P. mester. (Adalékok az Anonymus kérdéshez.) Klebelsberg emlékkönyv. 169—213.; „P. magistri, qui Anonymus dicitur, Gesta Hungarorum.” Praefatio. SRH. I. 15—30. Legutoljára MELICH JÁNOS foglalt határozottan állást II. Béla kora mellett. (Dolgozatok II. Akadémiai Kiadó, Budapest 1963.)

⁵ A rávonatkozó legfontosabb okleveleket KNAUZ NÁNDOR közölte a *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis* I. kötetében (1874); 111, 128; 144, 158; 164, 175; 184, 193; 185, 194; 188, 196. A 226, 219-ben már nem szerepel, de utódja sincs még.

⁶ 1230-ig három ilyen esetről tudunk, mind a három II. András idejére esik. II. Andrásnak 1209-es (vice) kancellárja, Tamás, 1210-től veszprémi prépost volt, Cletus, 1219—1224 közötti kancellárja pedig egri prépost. Azonban Tamás veszprémi prépostsága csak ideiglenes megoldás volt, amit mutat az, hogy még ebben az évben egyúttal szebeni, majd mindkét tisztséget letéve székesfehérvári préposttá lett. Cletus esetét pedig eléggé megmagyarázza az, hogy püspöke éppen Tamás, az előző kancellár. Bulcsu, aki 1228—29-ben volt kancellár, győri prépostnak írja magát, ami szokatlan kivétel. (Nem lehetetlen azonban, hogy a győri Szt. Adalbert (királyi?) prépostság élén állt. Igaz, hogy ezt a prépostságot csak 1299-ben említik, de meg lehetett már a tatárjárás előtt is, mert 1271-ben szó van Szt. Adalbert utcájáról Győrben. Vö. BALICS LAJOS: A római katolikus egyház története Magyarországon. II., 67.)

⁷ KNAUZ: *Monum. Eccl. Strig.* I. 111, 128.: „... existentibus in ecclesia strigoniensis: Adriano preposito, Gaufrido cantore, Petro magistro, Waltero curiali comite, Alano magistro, Johanne presbitero, ... , martino notario, ... stb.” Az oklevél hasonmását közölte Szilágyi Loránd említett tanulmányában.

elfoglalt „előkelő” helyéből következően azonban úgy látszik, hogy a káptalan öregebb tagjai közé tartozik, 30—35 év körülinek nyugodtan gondolhatjuk, születése tehát az ötvenes évekre tehető. 1198-ban már prépost. Ezt abból a pápai levélből tudjuk meg, amelyben a pápai „registreum”-kötetnek — a pápa kifejezését idézve — „praedecessorum nostrorum temporibus” történet nevezetes megcsonkítása szerepel.⁸ A pápa leveléből az mindenesetre kiderül, hogy Péter prépost már hosszabb ideje — lehet, hogy 1187 óta — viselte a tisztségét, ha III. Orbán uralkodását nem is számítjuk bele. Ha Péter magister legalább két, de lehet hogy 13 éve az ország legelőkelőbb székeskáptalanának a prépostja, miért nem használja ezt, miért a régi, jóval igénytelenebb és szerényebb magister címét?⁹ A prépost a püspök után következő legmagasabb egyházi méltóság, elhallgatni még a kancellárok sem szokták.¹⁰

5. Míg Anonymusnál a jelek arra mutatnak, hogy Franciaországban (valószínűleg Párizsban) végzett tanulmányokat, semmi nyoma annak, hogy az esztergomi prépost valaha is járt Párizsban. Magisteri címét más helyen és módon is szerezhette. Sőt, ha az esztergomi káptalan 1183-beli Petrus magistere valamelyik párizsi iskolán tanult és jártas az oklevél-írásban, miért nem ő a káptalan notarius-a, miért Márton kanonok, aki nem is magister?¹¹

6. A XI. század többnyire mondákba-legendákba burkolt alakjaival szemben a XII. század második fele, valamint a XIII. század az a kor, melynek a szereplői már hűsből-vérből való eleven embereként lépnek elének a hét évszázados múlt homályából. Lukács esztergomi érsek, Imre és II. András királyaink jól megkülönböztethető, személyes tulajdonságokkal bírnak, hogy csak egy-kettőt említsünk. A Gesta szerzője egyike a legpregnansabban meghatározható egyéniségeknek. Ez az Anonymus-kép az idők folyamán szinte észrevétlenül alakult ki, s ami fontos, a szerző személyének ismerete nélkül, pusztán a Gesta tanulmányozása alapján. Horváth János: „... Anonymus büszke önérettel vallja az írás, a scriptura fölényét az élőszó felett...”, „... fölényes tudós-góggal utasítja el magától az írástudatlanok 'hamis' fabuláit s a jocularok szószátyár énekeit...”, „Főgondját a család- és birtoktörténeti levezetésekre fordította s hitelre is leginkább e tekintetben tarthat számot. Nemzeti hagyományokat bőven használt...”¹² Pauler Gyula: „Tárgya... sokkal gazdagabb, változatosabb, elbeszélő tehetsége sokkal nagyobb volt, sem hogy Dares Phrygius szellemtelen, egyhangú modorába esett volna;...”, „... hiányt nem tűr, s így az egész honfoglalás mintegy

⁸ KNAUZ: Mon. Eccl. Strig. I. 144, 158. Szilágyi szerint a helyes évszám 1198. Ugyanott kifejezte azt a véleményét, hogy az esztergomi prépost és társai „tanúi, sőt talán részesei” voltak a tettnek. Úgy látszik azonban, hogy inkább csak tudtak róla, legalábbis erre mutat a „conscios” szó amely helyett elírás vagy hibás (kétes) olvasás révén kerülhetett be a „conscios” szó, (a királynak írt levél „conscios”-t használ), valamint az, hogy a pápa a tettest meg is nevezte. Hogy az ügy magyar szereplői véletlenül szereztek-e tudomást a charták eltulajdonításáról, vagy az ügynek magyar vonatkozásai is voltak, csak további kutatás dönthetné el. Az eset a továbbiak folyamán közelebről nem fog bennünket érdekelni.

⁹ Ez a tény természetesen több kutatónak feltűnt. Az esztergomi prépost királyi jegyzőségének lehetséges időpontja (1187 előtt, Győry János szerint 1180 körül) és a Gesta megírásának időpontja közötti 15—20 éves köz magyarázatául I. TÓTH ZOLTÁN (Tuhutum és Gelou. Hagomány és történeti hitelesség Anonymus művében. Száz. 1945—46.) és Győry János (Gesta regum — Gesta nobilium. Bp. 1948.) megalkották az ún. interpolációs elméletet. E szerint Anonymus a Gesta 1180 körüli első megfogalmazását később, 1200 körül átdolgozta. Erről az elméletéről itt csak annyit, hogy nehezen képzelhető el egy „racionalista” írónál az, hogy az ellentmondások hosszú, „fokozatos elaboráció” következtében jutnak be a művébe. Azonkívül egy ilyen átdolgozás, amely feltételezi a mű új lejegyzését, bőven adott volna alkalmat a szerzőnek arra, hogy előszavát megváltozott felfogásának megfelelően átdolgozza a „quondam” és „bone memorie” szavak sietős beszúrása helyett. (Vö. Győry i. m. 5. fejl., különösen a 79—82.)

¹⁰ Ugrin, II. András kancellárja, a későbbi kalocsai érsek, 1217-ben nem volt prépost, ezért használja csak a magister címet. (L. SZENTPÉTERY IMRE: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke.: 318, 319. stb. számait.)

¹¹ L. a (7) sz. jegyzetben közölt névsort.

¹² A magyar irodalmi műveltség kezdetei. 35—36.

tervszerű egész bonyolódik le szemünk előtt. Jegyzőnk, mint látszik, jól ismerte az egész országot Szathmártól Zágrábig, a mosonyi láptól Orsovaig, csak Erdély kivétel, mert ott részletesebb ismerete a Meszes környékén túl nem terjed. Ismerte az útvonalakat, s azért a hadi mozdulatokat a dolog természete szerint beszélve el, talán az igazat el is találta, . . .”¹³ *Hóman Bálint*: „Ez elbeszélés megítélésénél döntő tényező Anonymusnak a kútfőkritikusoktól mindig kiemelt kitűnő földrajzi és stratégiai tudása. . . a stratégiai helyzetet mindig alaposan átgondoló Anonymus . . .”, „. . . ő, a nagy geographus és stratégia . . .”¹⁴ *Kardos Tibor*: „Mindenesetre Péter magister, szerényen bár, de határozottan remélhette, hogy olvasói jól tudják, ki az a 'P. mester', aki ilyen kiváló genealógiát írhatott, amelyre saját szavai szerint „büszke lehet” nemzete.”¹⁵ *Győrffy György*: „. . . nagy földrajzi ismeretével részint forrásai, részint helynevek, részint saját elképzelése alapján megrajzolja országunk határait.” „Földrajzi tévedésről Anonymusnál nem lehet szó. E leírásban ugyanarról a rendkívüli földrajzi tájékozottságról tesz tanúságot, amely önálló honfoglalás- és kalandozás-leírásának egyik legjellemzőbb vonása.”¹⁶ *Jakubovich Emil*: „Opus P. magistri etiam, ut vetustissima patriae nostrae descriptio, maximi momenti est; auctor enim a montibus Turtur silvaque Zepus usque ad Ursciam, porro a Trunsun usque ad partes Transsylvanas totius regni accuratissimam notitiam habuit. Ideoque narrationem occupandae patriae ratione geographica militarique diligentissime elaborare potuit.”¹⁷ stb.

Ha most az így kialakult Anonymus-jellemrajzot összevetjük azokkal az adatokkal, amelyek az esztergomi préposztól megmaradtak, szembetűnik a két kép egymástól való idegen-sége. A *Gesta* szerzője büszke saját magára, büszke litterátor mivoltára, büszke királyára és annak őseire, továbbá a foglaló ősökre hivatkozó nemzetségekre. Alaposan ismeri az ország földrajzát. Kitűnően ért a stratégiához! Nagyvonalú és tud nagy arányokban gondolkodni. Ismert személyiség. Jellemzi egy sajátos vallási közömbösség, természetesen a kor adta és saját klerikusi mivoltának a keretei között. Az egyházzal, vallással szemben csak konvencionális kifejezései vannak, stílusa azonban átmelegszik, ha pogány ősokról, azok tetteiről van szó, s ez nincs bizonyos mélabú, nosztalgia nélkül. Mindannyi olyan jellemvonás, amelynek az esztergomi prépost halvány alakjában nyomára sem akadunk. Ez utóbbi — úgy látszik — sohasem nőtt ki egyházmegyéje kereteiből.¹⁸ Valóban, ha az esztergomi prépost volt Anonymus, akkor kettős életet élt: külső élete az esztergomi káptalan falai között zajlott le (melyek közül nem vesztetett még ki Lukács érsek szigorú szelleme, s ez nehezen tűrte volna meg a *Gesta* világiasságát), s ezzel párhuzamosan lenne egy álmodozással teli belső élet, mely ez esetben bizonyára nem lenne mentes a keserűségnek és mellőzöttségnek az árnyalataitól. A *Gesta* azonban derűs alkotás, benne az ilyen értelemben vett keserűségnek nincs nyoma.¹⁹

¹³ A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. I. köt. 359—360. Vö. még az anonymusi honfoglalás stratégiai vázlatát ugyancsak PAULERNÉL: A magyar nemzet története Szent Istvánig. 231—234.

¹⁴ A székelyek eredete. 18. o.

¹⁵ Középkori kultúra, középkori költészet. 109.

¹⁶ GYÖRFFY GYÖRGY: Krónikáink és a magyar őstörténet. Bp. Néptudományi Intézet, 1948. 25. és 59.

¹⁷ SRH. I. 29. o.

¹⁸ Íme az adatok: 1183-ban tanú az esztergomi káptalan és Farkas ispán közötti adásvételi megállapodásnál; 1198: kihallgatandó tanú L. tarvisi mester által utulajdonított pápai regestrumlapok ügyében; 1204: III. Ince egyik megbízottja a palatói érsek ellen alkalmazandó esetleges kánoni büntetés végrehajtására; 1209: korjelölőként szerepel János esztergomi érsek két oklevelében; 1210: ő és az esztergomi káptalan írásban tanúsítja Urias pannonhalmi apát és a somogyi apát között bizonyos tizedek ügyéből keletkezett viszály barátságos befejezését. A KNAUZ: Mon. Eccl. Strig. I. 165, 175-ben szereplő „Magister Petrus”-ra később rátérünk.

¹⁹ A közállapotokkal való elégedetlenségét viszont többször is kifejezi. Így pl. az 1. fejezetben: „Quando enim Scithici victoriam habebant, nichil de preda volebant, ut moderni de posteris suis, . . .”, vagy a 9. fejezet sokszor emlegetett mondata: „. . . nam et modo Romani pascuntur de bonis Hungarie.”

Mindezeket összevetve a *Gesta* szerzőjének és az esztergomi prépost azonosságának a valószínűsége elég kicsiny.

II.

Mint már említettük, Szilágyi érvelése nyomán bebizonyítottnak vehetjük azt, hogy a *Gesta* szerzője csak III. Béla jegyzője lehetett. Ha már most gondolatban végigfutunk az eddigi kísérleteken, valamennyi mögött rábukkanunk két premisszára:

1. Anonymus notáriusi hivatala III. Béla uralkodásának az elejére, a kancellária megszervezése körüli vagy az ezt megelőző évekre esett.

2. A *Gestát* az öregedő Anonymus írta.²⁰

Ilyen határozott formában azonban egyik sem alapulhat a szövegen, a második pedig mintha az előszóval is ellentétben állna. Ott ugyanis ez áll: „Promisi et enim me facturum, sed aliis negotiis impeditus et tue petitionis et mee promissionis iam pene eram oblitus, nisi mihi per litteras tua dilectio debitum reddere monuisset.”, s ez a fogalmazás jobban illik egy legfeljebb 8—10 éves időközre, mint egy ember fiatal és öregedő kora közt eltelt 20—25 évre.

Hagyjuk el ezeket a tételeket — hiszen úgy látszik, hogy természetlenek —, és induljunk ki a következőkből:

1. Anonymus notáriusi, ill. kancelláriai működése III. Béla uralkodásának utolsó esztendeire, az 1190-es évekre esett.

2. Lehet, hogy III. Béla halála után ezt a hivatalát egy másikkal cserélte fel, amelyet ő a „... multis et diversis huius laboriosi seculi impeditus sim negotiis, ...” szavakkal jellemez.

3. A *Gestát* III. Béla halála után néhány évvel, az 1198—1203 évek között írta.

III.

Amikor Szilágyi Loránd említett tanulmányában addig jutott, hogy különválasztotta az eddig egynek gondolt két személyt, Péter magister esztergomi prépostot és Pétert, a székesfehérvári káptalan prépostját, ezeket írta: „Ezzel azonban eljutottunk az Anonymus-kérdés — mondhatnánk — legkritikusabb pontjához, amelyen idáig minden elmélet hajótörést szenvedett: hogyha a *Gesta*-író királyi jegyző urának halála után az új királynak tovább szolgált, sőt ott csakhamar kancellárrá lett, miért nevezi magát munkájában az előbbi király jegyzőjének?”²¹ Szilágyi — számításba véve azt a megfigyelést is, hogy az egyidőben szereplő két Péter közül csak az esztergomi használta a magister címet, a másik pedig egyszer sem —, az esztergomi prépost mellett döntött. Alátámasztotta ezt azzal, hogy a királyi kancellária tagjai között talált három Párizsban tanult klerikust, akiket az esztergomi káptalan tagjai között is feltalálni vélt.²²

²⁰ JAKUBOVICH EMIL tudatosan korlátozta kutatásait az ennek megfelelő határok közé: „A mű megírásának korát tehát a II. Béla (+1141) és III. Béla (+1196) halálát követő évek közt lefolyt erős félszázadra kell tüzetesebb korhatározó adatainak megismerése előtt korlátoznunk.” (Adalékok az Anonymus-kérdéshez. Kny. 6—7. o.) Az újabbak közül I. KARDOS TIBOR: i. m. 109. és HADROVICS LÁSZLÓ: Az ómagyar Trója-regény nyomai a délszláv irodalomban. Bp. 1955. 94.

²¹ SZILÁGYI: i. m. 180.

²² Ez Szilágyi Loránd elméletének legbonyolultabb és egyik legvitathatóbb pontja. Az 1156 és 1218 között előforduló esztergomi kanonokok névsorát a mellékelt Táblázat-ban foglaltuk össze. (L. a Függelék II. sz. táblázatát.) Elfogulatlanul vizsgálva ezt a névsort, azonnal látjuk, hogy az 1183-as Betleem csak az 1156-os oklevél Bethleem-jével lehet azonos — tehát igen idős ember —, nem pedig a Párizsban elhunyt Bethlehem „adolescens”-szel. Nyilvánvalóan az esztergomi székeskáptalanhoz tartozó valamelyik — az esztergomi Szt. Tamás vagy a pozsonyi — társaskáptalan prépostja volt, akik általában tagjai voltak a székeskáptalannak is. Az 1183-as káptalan öreg tagjai közé számítható Gaufridus cantor is, aki való-

Azonban Szilágyi Loránd, bár helyesen ismerte fel, hogy Anonymus csak a két személy egyike lehet, helytelen eredményre jutott. Gondolkodásába tehát hiba csúszott be. Vissza kell kanyarodnunk oda, ahol Szilágyi még választás előtt állt. Világos ugyanis, hogyha Anonymus nem azonos Péter esztergomi préposttal, akkor Péterrel, az 1202—1204 közötti kancellárral, a későbbi győri püspökkel azonos.²³

Hol tévedett Szilágyi? Ott, ahol a két prépostot körülbelül egyidősnek vette. Ennek pedig az volt az oka, hogy tajált egy 1184-ből származó oklevelet, melyben szerepel a székesfehérvári káptalannak egy Péter nevű éneklő-kanonokja, és feltette, hogy ez azonos a későbbi prépost kancellárral.²⁴ Azonban Péter székesfehérvári éneklő-kanonok és Péter székesfehérvári prépost két különböző személy, a köztük levő korkülönbség legalább egy évtized. Erre két bizonyítékot is hozhatunk fel. Péter, a székesfehérvári káptalan oszlopos (columnaris)kanonokja 1184-ben elmúlt húsz éves,²⁵ a 60-as évek táján születhetett, Péter kancellár pedig az 1170-es évek közepe táján, tudniillik körülbelül *egyidős II. András királlyal*. II. András ugyanis a rávonatköző 1217-ben kelt oklevelében a következőket mondja: „... dilectus ac fidelis noster Petrus Geuryensis Episcopus, qui nobis a primeiis iuuentutis sue temporibus . . . seruiuisset.”²⁶ II. András születésének az időpontja bizonytalan, Pauler Gyula — úgy látszik — 1176 körülre teszi,²⁷ M(árki Sándor) 1175-re,²⁸ sőt Ráth Károly — nem tudni milyen adat alapján —

színién azonos az 1156-ban szereplő Ganfridus kanonokkal s nevébe elírás vagy nyomdahiba folytán került *n* helyett *u* betű (vagy fordítva), de aligha azonos II. András 1205—1207 közötti kancellárjával. Az meg a legkevésbé valószínű, hogy Kalán, a palliátus pécsi püspök, az 1192 körüli délvidéki bán, az egyik legelőkelőbb ősfoglaló magyar nemzetség sarja az esztergomi káptalamban kezdte volna a pályáját és — akár ideiglenesen is — Calanus-ról Alanus-ra változtatta volna a nevét. Az 1183-as Robertet legszívesebben az 1198-ban szereplő „mag. Robert anglicus”-szal azonosítanánk, aki már ekkor is koros lehetett, de nem az 1207—09 közötti francia származású kancellárral, aki 1209-ben lett veszprémi püspök, 1239-ben halt meg, s élete vége felé, mint esztergomi érsek, hazánk történetében fontos szerepet játszott. De nem is indokolt ennek a párizsi csoportnak az esztergomi káptalanhoz való kapcsolása, mert hiszen a legfontosabb személy, Péter magister, hiányzik a sorukból. Legvalószínűbb az a feltevés, hogy a négy fiatal klerikust maga III. Béla küldte ki Párizsba, hogy megfelelő kiképzésük után a kancelláriában alkalmazhassa őket. Erre mutat az is, hogy Bethlehem halálát Étienne de Tournay egyenesen a királynak írta meg. Adrian hazajövele után a budai prépostságot nyerte el és kancellár lett, Mihály és Jakab pedig valószínűleg a király klerikusai közé kerültek. Különben is ebben a korban az egyházi pályára készülő előkelő származású ifjaknak nem a székeskáptalokban, hanem a királyi udvarban tett szolgálatokon keresztül nyílt meg az út a főpapi méltóságok felé. *Pl. 1210-ben öt kancellárviselt püspöke volt az országnak*. Ezért joggal feltehetjük, hogy a Párizsban tanult Jakab azonos azzal, aki a Boleszló halálával megüresedett váci püspöki széket nyerte el 1213-ban. Adorján kancellárnak az esztergomi préposttal való névazonossága valószínűleg véletlen, a név ebben a korban elég gyakori.

²³ Teljesség kedvéért azt a lehetőséget is számba kellene vennünk, hogy a *Gesta* szerzője nem sokkal a mű megírása után meghalt. Ezt azonban — úgy látszik — elhagyhatjuk.

²⁴ „Albensis cantor tunc Petrus extitit, Fulbertus custos, Alexius decanus, pristaldus Cucendi; . . .” Pannonhalmi Rendtörténet. X. 500. o. SZILÁGYI i. m. 178.

²⁵ A püspökké választhatóság korhatára, amint ezt III. Sándor pápa dekrétuma a III. lateráni zsinaton kimondta (1179), a betöltött 30. év. A káptalani méltóságok betöltéséhez legalább a megkezdett 20. év kellett, a tridenti zsinat ezt a korhatárt a megkezdett 22. életévben állapította meg. (Sess. XXIV. C. XII. de reform.) Annak igazolására, hogy ebben a korban milyen szigorúan ragaszkodtak általában az egyházi hivatalok betöltésénél a kánoni korhoz, több eset közül elég a Berthold kalocsai érsekké választása körüli viharra utalni, valamint arra, hogy pl. a pápa 1220-ban János esztergomi érseket szigorúan megbüntette azért, mert jóváhagyta Bertalan pécsi püspök megválasztását, mielőtt meggyőződött volna arról, hogy elérte-e a kánoni kort. (Vö. BALICS: i. m. II. 132—133. A Balics által állított 25 éves korhatár félreértésen alapul. L. FRAKNÓI V.: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-Székkal. I. 43.)

²⁶ Árpádkori Új Okmánytár. VI. 383. SZENTPÉTERY: Krit. Jegyz. 322. sz. Ezt a fontos oklevelet a következőkben igen sokszor fogjuk idézni.

²⁷ A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. II. 8.

²⁸ Pallas Lexikon. I. 607.

1174-re.²⁹ Bármelyik adatot is fogadjuk el, a fehérvári éneklő-kanonok András születésekor legalább 12—16 éves, de ettől eltérően az oklevélben szereplő kiemelt kifejezés jóval többet jelent egyszerű „szolgálat”-nál, jelenti azt, hogy Péter gyermek- és ifjúéveit a királyi udvarban, András királyfi mellett töltötte, vagyis *együtt nevelkedett vele*.³⁰

A fenti következtetés helyességét más oldalról is ellenőrizhetjük. II. Andrást szentföldi útjára két püspök kísérte el, Péter, a győri és Tamás, az egri, mindketten volt kancellárok. A győri püspök azonban aligha vállalkozott volna erre az útra, ha a 60-adik éve felé jár, viszont ez elég jól elképzelhető — mondjuk — 42 éves korában.

Ez a felismerés azonban nagyon fontos, mert a huszadik éve körül járó Péter — aki talán éppen Párizsból frissen érkezett magister — működhetett, sőt — kancellári jövőjét tekintve — minden valószínűség szerint működött is Kátapán kancelláriájában III. Béla elete végén.

IV.

Elég korán, már a XI. század végén feltűnik nálunk is egy kisszámú, de igen jelentős egyházi réteg: a királyi klerikusok csoportja. Helyzetükre jellemző, hogy többé-kevésbé kívül állnak az egyházmegyei szervezet hierarchiáján, működésük tere a királyi udvar. Feladatuk körül elég változatos: végzik az udvar működése közben felmerült írásos teendőket, birtokhatárolásokat, ők írják az okleveleket, s gyakran ők pecsételik meg stb. Mindebből nyilvánvaló, hogy a király legmegbízhatóbb emberei közé tartoznak. Úgy látszik tehát, hogy a királyi udvarnak ezek a mozgékony és képzett tagjai az ország igazgatásában igen tevékeny szerepet vittek. Feladataiknak megfelelő magas képzettséggel bírnak. Sok *magistert* találunk közöttük, ami külföldi iskolák, ill. egyetemek látogatására enged következtetni. A szálak Franciaország felé, elsősorban Párizsba vezetnek.³¹ Legtöbbjük előkelő származású: a főrangú családok

²⁹ A magyar királyok és erdélyi fejedelmek hadjárati, utazási és tartózkodási helyei. Győr 1866. 14.

³⁰ Ez a jellegzetes kifejezés („... a primevis iuventutis sue temporibus...”, „... a primevis puericie sue temporibus...”) hazai okleveleinkben Imre király uralkodása alatt tűnik fel (III. Béla okleveleiben legalábbis nem találkoztunk vele). Fejérpatak László erre vonatkozólag a következőket írja: „A királyi udvarban töltött gyermek- és ifjúkori évekből lehet kimagyarázni az oklevelek azon szavait, mikor kancellároknak vagy notariusok részére tett adományokban ezeknek gyermekkoruk óta (a *primaevis pueritiae suae*) tett szolgálatairól van szó.” (A királyi kancellária az Árpádok korában. Bp. 1885. 60.) Ehhez csak azt kell hozzáfűzni, hogy a kifejezés világiak részére kiállított oklevelekben is előfordul. Nagyon tanulságos ebből a célból a következő oklevelek „narratio”-it összevetni: M. Florianus: *Chronica hungarorum. Quinque-Ecclesiis* 1883. 274., valamint Szentpétery kritikai jegyzékének a következő okleveleit: 303. sz. (1216); 322. (1217); 531. (1234); 694. (1240); 1604. (1269) 1884. (1268); 1881. (1268); 1898. (1269). Ebből magától értetődően következik az, hogy a szóban forgó személy a királyfi vagy a királlyal körülbelül egyidős, esetleg fiatalabb („... a primevis puericie sue...”), de 10—16 évvel semmi esetre sem idősebb. A királyi herceg mellett szolgálatot teljesítő felnőtt udvarnok esetében a szöveg más. V. István Ponith dobokai ispán esetében ezt a következőképpen fejezi ki: „... que et quas a primevis temporibus infancie nostre, in domo nostra iugiter famulando...” (Krit. jegyz. 1884.; H. O. VIII. 111.) II. András és Péter győri püspök együtt nevelkedésére van egy majdnem pontosan megfelelő analógiánk. Rogerius Mátyás esztergomi érsekről, IV. Béla egykori kancellárjáról, majd váci püspökről a következőket írja: „Maiores tamen de clericis cecidere: Mathias Strigoniensis archiepiscopus, quem rex tum propter fidelitatem, tum, quia simul nutriti erant, magis diligebat, ...” (30. fejt. SRH. II. 572.)

³¹ Ennek a francia típusú klerikus-képzésnek a jellemzésére legjobb, ha HAJNAL ISTVÁN szép tömör szavait idézzük (Vergleichende Schriftproben zur Entwicklung und Verbreitung der Schrift im 12—13. Jahrhundert. Verlag Danubia, 1943.): „... der französische... Typ der Universität die Klerikerbildung verlieh, die in der kirchlichen, der ländlichen und der städtischen feudalen Verwaltung erforderlich war. Im französischen Typ der Universität ist demnach die „artium facultas” die wesentliche. Die überwiegende Mehrheit der Studierenden

és nemzetségek egyházi pályára szánt fiai a szükséges elméleti ismeretek megszerzése után a király környezetében sajátították el azt a gyakorlatot és áttekintést, amely később magas egyházi méltóságok betöltésére képesítette őket.³² Az udvar világi levegőjéhez voltak szokva, a tábori, katonai élet, a harc sem volt nekik idegen. Részt vesznek diplomáciai tárgyalásokon és gyakran reájuk bukkanunk külföldre menő követségek tagjai között.

A kancellária, s az ehhez szükséges testület 1185 körüli megalakulásakor a régi *notarius* elnevezést a *cancellarius* cím váltja fel, a nótáriusok pedig egyszerre eltűnnek a szemünk elől.³³ Ez azonban nem jelenti azt, hogy maga a foglalkozás megszűnt. Sokkal valószínűbb az a feltevés, hogy a kancellária megalakulása után az oklevéladás egyes fázisai — melyeket azelőtt a nótárius egymaga végzett el — megoszlottak, s a nótárius elnevezés átcúsúzott azokra, akik az okleveleket leírták, a kancellárnak pedig csak az átvizsgálás és megerősítés maradt. Az 1185 után kialakult kancelláriát tehát fokozatosan kialakuló legalább hármas rétegződésének kell elképzelnünk. A rangsor alján helyezkedtek el a másolók, nótáriusok stb., akik a kancellária legfiatalabb tagjai lehettek.³⁴ Fölöttük a már gyakorlattal bíró réteg helyezkedett el, melynek feladata volt az oklevelekben foglaltatott jogi cselekmény vagy tény — birtokadományozás, határolás, határozatok stb. — megfogalmazása, megállapítása, tehát mindaz a sokféle tevékenység, amelyet a kancellár egyedül elvégezni nem tudott volna.³⁵ A testület vezetője a kancellár, később szerepét átvette a vicekancellár.

Régóta ismeretes az a szoros kapcsolat, amely a kancellár személye és a székesfehérvári préposti tisztség között létezett, de kevés kísérlet történt e kapcsolat természetének közelebbi meghatározására. Egészen természetesnek látszott az a magyarázat, hogy a király annak a káptalannak a fejét nevezte ki kancellárnak, amelyre a királyi és országos levéltár őrzete volt bízva. Maga a székesfehérvári káptalan a XIII. század folyamán a kiváltságai közé sorolta azt is, hogy a mindenkori székesfehérvári prépost a kancellár.³⁶

Bármennyire természetesnek látszik ez a magyarázat, a megmaradt adatokkal nehezen egyeztethető össze. Való, hogy a kancellári tisztséget legtöbbször a székesfehérvári prépostok töltötték be, azonban olyan sok eset van, amikor a kancellár nem székesfehérvári prépost, hogy ezt a kapcsolatot nem tarthatjuk kizárólagosnak.³⁷ Feltűnő viszont az, hogy az esetek

---

strömte hier aus ganz Mitteleuropa zusammen; . . . ”, továbbá „Der von der Universität heimkehrende Student kam nicht aus der Fremde, nicht mit einem starren Wissen ausgerüstet, sondern mit einer schmiegsamen Fertigkeit zur Bearbeitung der heimischen Verhältnisse.” (7—8.)

³² A nótáriusok és kancellárok előkelő származásáról. l. FEJÉRPATAKY: i. m. 59.

³³ Adrian volt az utolsó, aki egy oklevélen még notariusnak (Krit. jegyz. 140. sz.), a többi megmaradt oklevélben pedig már kancellárnak írja magát.

³⁴ Hajnal István az egymástól távolos területek oklevélírásának feltűnő egyöntetűségét és egyidejűségét állapította meg. Ez csak úgy magyarázható, hogy az egyeteméről kikerült fiatal magisterek a kancelláriákba kerülve, mindjárt meghonosították az éppen divatos írásformákat. (Vö. Írástörténet az írásbeliség felújulása korából. Bp. 1921.) Egy másik helyen ezt írja: Die Schrift ist auch nicht Sache besonderer, niedriggestellter Kopisten, sondern eine Fertigkeit, die das Ausstellen der gesamten Urkunde, die lateinische Abfassung und die Fertigkeit in der fachgemässen Beurteilung der Angelegenheiten in sich begreift; ein inneres Zubehör des Berufs einer hochgebildeten Klerikerschicht.” (I. m. 6.)

³⁵ Az oklevelek gyakran feltüntetik azokat, akik a birtokhatárolást vagy beiktatást végezték. Ezek között sokszor találunk királyi klerikusokat. (L. a Krit. jegyz. következő számain: 155. (Demeter, Gábor fia, 1193); 188. és 193. (Tamás királyi klerikus, 1200 és 1201); 281. (Máté udvari klerikus, 1213); stb.)

³⁶ Fejérpataky László a székesfehérvári káptalannak ezt a jogát — kiindulva IX. Gergely pápának egy 1240-ben kelt okleveléből — 1156-ig viszi vissza, anélkül, hogy a kérdés közelebbi vizsgálatába bocsátkoznék. (L. III. Béla magyar király oklevelei. III. Béla magyar király emlékezete. Bp. 1900. 162.)

³⁷ A bennünket közelebből érdeklő 1185—1217 közötti években szereplő nyolc kancellár közül csak négy volt székesfehérvári prépost: Katapán, Péter, Robert és Tamás. Ez utóbbi csak kancellársága negyedik évében került a préposti székbe. Péternek Godfréd aradi prépost,

túlnyomó többségében a kancellárok mindig ugyanazon három-négy prépostság élén állnak. Ezek: a székesfehérvári, az aradi, a szebeni, ritkábban az óbudai (veszprémi, titeli). A felsoroltak — a veszprémi kivételével — mind ún. *királyi prépostságok* (praepositurae regales) voltak, s igen jól megkülönböztethetők egyéb káptalanoktól.³⁸ Úgy látszik, hogy kivétel nélkül királyi alapításúak, ami azt jelentette, hogy ha a káptalan prépostot választott, ehhez a király beleegyezésére is szükség volt.³⁹ Királyaink ezekhez a kegyuraságukon alapuló jelölési, ill. hozzájárulási jogaikhoz szigorúan ragaszkodtak, s ezek megsértőivel mindig határozottan — sokszor kíméletlenül — szembeszálltak.⁴⁰ Ebben a korban Magyarországon az egyházi tisztségek betöltésének a kánoni formáit az esetek legnagyobb részénél megtartották. A kánonjog szerint az érsek, püspök, a királyi prépostságoknál a prépost megválasztása a káptalan joga, azonban szükséges volt még a király beleegyezése, s végül annak a felettes egyházi hatóságnak a megerősítése, amely alá az illető intézmény tartozott.⁴¹ A káptalanok természetesen igyekeztek olyan választásokat eszközölni, amelynél a király beleegyezésére számíthattak. Ez megtörténhetett az udvarban végbevitt előzetes puhatolózással, esetleg a király megkérdezése útján. A XII. század vége felé kialakult az a szokás, hogy ezekben a javadalmakba az udvar legbefolyásosabb, legtekintélyesebb klerikusait ültették be, amilyenek voltak pl. a kancellárok, ill. kancellárjelöltek. Ez persze nem jelenti azt, hogy a préposti tisztség elnyerése egyidőben történt a kancellári kinevezéssel — így aligha tudnánk a prépostságok előbb említett váltakozását megmagyarázni —, inkább az a valószínű, hogy a király bizalmas klerikusai az éppen sorrakerülő megürült prépostságot kapták meg. Hiszen nyilvánvaló, hogy ez a prépostság többnyire a javak élvezését jelentette káptalani funkciók végzésének terhe nélkül, hivatásuk ugyanis szorosan a királyi udvarhoz kötötte őket. A káptalanok pedig szívesen engedelmeskedtek a királyi óhajnak, mert ez a káptalannak nemcsak tekintélyt és dísz, hanem — a befolyásos prépost révén — sokszor királyi adományokat is jelentett.⁴²

A királyi prépostságok között ősi — Szent Istvántól eredeztetett — kiváltságaival kitűnt a *székesfehérvári prépostság és társaskáptalan* („sub laude et titulo virginis”). Bazilikáját — a Hartvik-legenda szerint — maga I. István építtette, s ő látta el a mellé létesített káptalant olyan kiváltságokkal, melyekhez legfeljebb a pannonhalmi apátságéi foghatók. Ki volt véve

Robertnek Tamás veszprémi, majd szebeni s végül fehérvári prépost volt az utódja, Tamás után pedig Ugrin következett, aki nem is viselt semmilyen préposti tisztséget.

³⁸ A szóban forgó korszakban (ca. 1150—1300) a prépostságok, ill. káptalanoknak nagyjában három típusát különböztetjük meg: 1. Az érseki, ill. püspöki székhelyeken a püspök v. a székesegyház mellé szervezett *székeskáptalanok*; 2. az egyes egyházmegyékben szervezett, önállóan működő ún. *társaskáptalanok*. Általában főpapi v. világi alapításúak, egyházi főhatóságok az a főpap, akinek az egyházmegyéjében fekszik, prépostja általában az illetékes székeskáptalannak is a tagja. (Ilyenek többek között az esztergomi Szt. Tamás, a pozsonyi Szt. Údvöztő, a csanádi Szt. Údvöztő, a csázmái Szt. Lélek, a háji Szt. Lőrinc stb.); 3. A *királyi prépostságok*. Alapítójuk király, kegyuruk a király, egyházi főhatóságuk a pápa v. az esztergomi érsek. (Ilyenek a székesfehérvári Bold. Szűz, az óbudai Szt. Péter és Pál, az aradi Szt. Márton, a szebeni Bold. Szűz, a titeli Szt. Bölcsesség, s talán a hantai Szt. Mihály, a szepesi Szt. Márton, a vasvári Szt. Mihály stb. prépostságok.)

³⁹ III. Honorius pápa II. András beleegyezése nélkül nevezte ki Capucius pápai subdiaconust az aradi prépostság élére. A beiktatás azonban a jogaiban sértett király leghatározottabb ellenkezésén meghiúsult. (L. BALICS: i. m. II. 58—59.)

⁴⁰ 1245-ben a veszprémi káptalan a király megkérdezése nélkül választotta meg Zelandot püspökké, s ezért a király még a káptalant is feldúlatta. (BALICS: i. m. II. 12.)

⁴¹ A királyi prépostságok — a székesfehérvári kivételével — az esztergomi érsek joghatósága alá tartoztak. A fehérvári közvetlenül a pápa fennhatósága alatt állt — legalábbis 1202 óta.

⁴² Így gondolkodott a spalatói káptalan is, amikor Perugiai Bernátot — Imre király nevelőjét — választotta spalatói érsekké: „Itaque vacante Ecclesia Spalatensi, elegerunt Bernardum in Archiepiscopum suum, et quia Regi carus erat, sperabant propter ipsum ciuitati et Ecclesiae multa comoda prouenire.” (Thomas archidiaconus: Historia salunitana. Cap. XXIV. Schwandtner: Scriptores. III. köt. 567—568.)

püspöki joghatóság alól, prépostja és kanonokjai csak az érseki tartományi zsinatokon tar-
toztak megjelenni, a király és a prépost beleegyezése nélkül a bazilikában püspök nem miséz-
hetett, birtokán a tized öt illette.⁴³ A bazilika volt a királyi jelvények őrzőhelye, őrzésükre a
káptalan tagjai voltak rendelve. Itt koronázták a királyokat. Mindent összevéve Székesfehérvár
és a királyi bazilika a királyi család egyházi és világi központja volt, amihez hozzájárult az is,
hogy itt, a székesegyház sekrestyéjében volt elhelyezve a királyi és országos levéltár.⁴⁴ Voltak
itt elhelyezve történeti feljegyzések, gesták és legendák is.⁴⁵ Így érthető, hogy középkori
történetírásunk Székesfehérvárral és a királysággal a legszorosabb kapcsolatban van.⁴⁶ A kró-
nikás, a gestairó elsősorban itt férhetett hozzá a forrásokhoz, amelyeknek — úgy látszik —
hivatalos, oklevélszerű jellegük is volt, legalábbis erre vall Nagy Lajos királynak a székes-
fehérvári káptalanhoz írt, 1349-ben kelt levele, amelyben a *Legenda Sancti Stephani* címen
szereplő összeírás tartalmáról kér felvilágosítást.⁴⁷

Milyen lehetett a kancellária és a káptalan viszonya? Nyilvánvaló, hogy a kancelláriá-
nak kellett rendelkeznie egy olyan állandó székhellyel, ahol bizonyos formális eljárások végbe-
mentek. Ez volt, ha nem családunk, a székesfehérvári káptalan. Azonosnak azonban nem
vehetjük a kettőt, hiszen nyilván voltak a káptalannak más teendőikkel megbízott tagjai is.
Inkább két olyan körnek képzelhetjük el, melyek részben fedik egymást. A kancellária lényegé-
ben önálló testület volt, amit eléggé bizonyít az a tény, hogy maga a kancellár sem mindig
tagja a káptalannak.

Amikor Szilágyi Loránd az esztergomi prépost mellett döntött, erre a legfőbb érve az volt,
hogy a székesfehérvári prépost egyszer sem használta a magister címet. Ez a tény azonban
nem jelenti szükségképpen azt, hogy nem is volt magister. Az adatok azt mutatják, hogy azok
sem teszik ki mindig, akiről biztosan tudjuk, hogy azok voltak. Adorján kancellár egyszer
sem használja, holott egyike azoknak, akiknek párizsi tanulmányairól okleveles bizonyíté-
kunk van. Nem használta Saul kancellár sem. Katapán hét oklevélben használta, háromban
nem. Dezső, Péter, Gotfréd és Robert kancellárok egyszer sem, Tamás mindaddig, amíg fehér-
vári préposttá nem lesz, használja, azután elhagyja. Elhagyja Ugrin kancellár is kalocsai
érsekké választása után. Összegezve, a cím használatában nagy következetesség nincs, de a
püspökök és a fehérvári prépostok általában el szokták hagyni. *Péter kancellár* első név szerinti
felbukkanásakor már székesfehérvári prépost, a neve mellől hiányzó magister egyáltalán nem
feltűnő, ezt el is hagyhatta, ahogyan *Péter esztergomi prépost* sem használta 1204 után.⁴⁸
A hiányzó magister címből tehát a Szilágyi Lorándéhoz hasonló következtetéseket levonni
nem jogos. Ellenkező a helyzet a préposti és magasabb egyházi méltóságok esetében: ezeket
a kancellárok mindig gondosan kiírják, ezért pl. joggal következtethetjük azt, hogy Ugrin,
II. András 1217 utáni kancellárja nem volt prépost, hanem egyenesen a kancellárságból
került a püspöki székbe.⁴⁹

⁴³ SRH. II. 417—418. és I. 316. o.

⁴⁴ L. Nagy Lajos király alább említett levelét és a reá adott választ.

⁴⁵ HORVÁTH JÁNOS: A magyar irodalmi műveltség kezdetei. 65.

⁴⁶ HORVÁTH JÁNOS: i. m. 69—70.

⁴⁷ A káptalan így felelt: „Nos igitur praecepto Vestre sublimitatis libenter obtemperasse-
mus . . . sed dictam legendam genitor Vester Dominus Carolus, quondam inclitus rex Hunga-
riae ad scitum omnium nostrorum tempore Joannis quondam custodis de Sacristia interiori ad
Visegrad fecit deportari.” (FEJÉR: C. D. VII. 108—109.)

⁴⁸ 1204-től már csak esztergomi prépostnak írja magát. Szilágyi téved, amikor azt mondja,
hogy vele kapcsolatban „mindig megtaláljuk a magister címet is”. (I. m. 179)

⁴⁹ Itt van a helye, hogy néhány szót szóljunk arról a „Magister Petrus”-ról, aki III. Ince
1204. nov. 22-i levelében szerepel (KNAUZ: Mon. Eccl. Strig. I. 165, 175), s akit Szilágyi, tanul-
mánya 178. oldalán, az esztergomi préposttal azonosít. Az oklevél kérdéses helye így szól:
„ . . . porro . . . Abbas de Buccon et Magister Petrus, pro rege Predicto, necnon et Prepositus
Poson. et Thesaurarius Ecclesie Vestre, pro vobis (ti. az esztergomi káptalan képviselőjében)
in contrarium allegantes . . .”. Tehát az *esztergomi* prépost a király, a *poszonyi* prépost és az

1912-ben Hóman Bálint — akinek Anonymus jelöltje ugyancsak Péter győri püspök volt⁵⁰ — felhívta a történészek figyelmét a *Gesta* és az *egri egyházmegye* közötti kapcsolatra.⁵¹ Ezt azonban alig méltatták figyelemre.⁵² Igaz, Eger a Felső-Tiszavidék püspöksége volt, a meg-

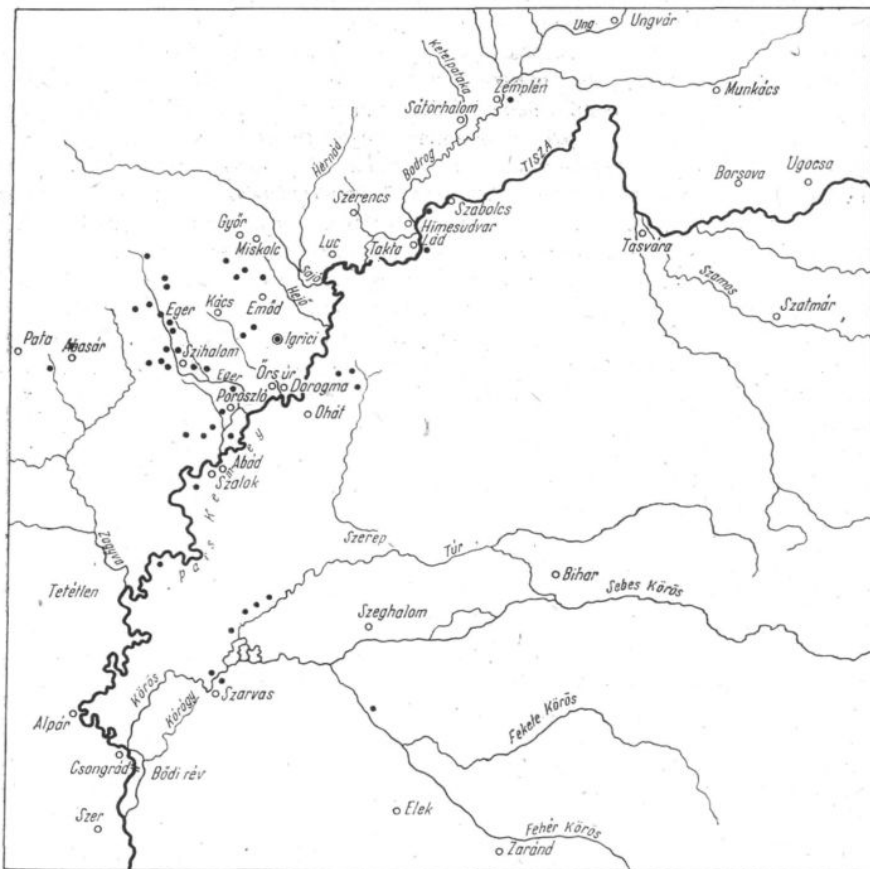
esztergomi thesaurarius a *káptalan* képviselőjében járt volna Rómában. Ez önmagában is alig fogadható el, még kevésbé érthető az, hogy a pápai levél miért nevezi őt egyszerűen csak *Péter magisternek*, holott — eltekintve attól, hogy az 1198-as levélben „P. strigoniensis praepositus”-nak címezi őt — körülbelül két hónappal korábban (1204. szept. 14.) a pápa ugyancsak neki, az esztergomi prépostnak ír, hogy megbízásából egy kánoni eljárást folytasson le. (L. KNAUZ: i. m. 164, 175.) Ebből nyilvánvaló, hogy az esztergomi prépost a pápai udvarban jól ismert személy, rangjának ilyen eltévesztése — a káptalanának szóló levélben — nem képzelhető el. A király követe egy *másik* Péter magister volt. A leghíresebb feltevés az, hogy azonosítsuk Péter kancellárral, ez mindjárt bizonyítékot szolgáltatna magisteri címére, de ennek is az előbbihez hasonló nehézségek állanak az útjában: hiszen ő is prépost, még hozzá az ország legelőkelőbb káptalanának az élén áll, s a király kancellárja. Mégis, a pápai kancelláriának ilyen tévedése könnyebben lenne magyarázható a kancellár fiatal korával — számításaink szerint 29—31. éve körül jár —, valamint azzal, hogy talán kevésbé ismerték a pápai udvarban. (A megválasztott fehérvári prépostnak — közvetlenül pápai joghatóság alatt lévén — személyesen kellett ugyan Rómába mennie megerősítéséért, de a pápák ettől néha eltekintettek.) S bár emellett szól még az is, hogy mint királyi követnek, eléggé jelentős személynek kellett lennie, nem szabad azt a lehetőséget sem számításán kívül hagyni, hogy itt más Péter magister, immár a harmadik bukkan fel, s vele együtt összesen négy Péter nevű egyházi személy! Ez — tekintve a Péter személynév korabeli nagy gyakoriságát — nincs kizárva.

⁵⁰ „Tekintettel arra, hogy Anonymus a XII—XIII. század fordulóján élt, azt hiszem, minden eddigi hipotézissel szemben helytállóbb hozzávetés, ha abban a *Petrus magister*-ben keressük személyét, akit 1183-ban a később III. Béla, illetve fiai kancelláriájában működő Adriánnal, Kalánnal (? „Alano magistro”), Róberttel és az 1183—92. közt Adriánnal együtt Párisban járt s ott meghalt Bethlem-mel együtt II. Géza egykori kancellárjának, az első „comes capellae”-nak, Miklós esztergomi érseknek környezetében látunk, mint kanonokot s aki 1202—04-ig Imre kancellárja, 1204—17-ig győri püspök volt.” (HÓMAN BÁLINT: A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII—XIII. századi leszármazói. Bp. 1925. 44.) Hóman megjegyzése jól jellemzi a kutatás akkori állapotát.

⁵¹ A honfoglaló törzsek megtelepedése. Turul, 1912. 89—114. (Megjelent a *Magyar középkor*. Bp. 1938. c. gyűjteményes kötetben is: 63—109.) A most következő, az egri egyházmegyéhez kapcsolódó fejezetünk már készen állt, amikor — Hóman felfogása eredetének nyomozása közben — újból elolvastuk ezt az 1912-es tanulmányt, amelyről csak egy közel két évtizedes kivonat állt rendelkezésünkre az egri egyházmegyére való rövid utalással, s meglepetve vettük észre, hogy Hóman már itt az egész egri problémát — bár a miénktől eltérő úton — lényegében kibogozta, sőt Anonymus Zaránd megyei adatainak a jelentőségét is felismerte. Ő azonban csak az egyházmegyére gondolt, nem vette észre az egri püspökség birtokaihoz való kapcsolatot, ezért tartotta a szerzőt „egri papnak vagy innen származónak”. Végeredménye: „... a *Névtelen jegyző Katapán egri püspök környezetében keresendő* s ha nem ő volt, egyike lehetett az ő kancellársága alatt működött nótáriusoknak”, a mi eredményünkkel jórészt megegyezik. Meg kell jegyezni különben, hogy Hóman e meggyőződése — mint ő maga is elismeri — tulajdonképpen régebbi egri történészek felfogásának az átvétele. Az első, aki kifejezte ezt — úgy látszik — Ipolyi Arnold. Kandra Kabos 1887-ben ezt írta: „Az a sejtésem, sőt hitem, hogy ha *történelmünk atyját*: I. (!) Béla király „névtelen jegyzőjét” valaha névleg ismerni fogjuk, egyházi állása után egri prépostnak fog bizonyosodni, miután minden valószínűség szerint *egri megyei pap* volt.” (Az egri nagyprépostok és káptalan az Árpádok korában. Adatok az egri egyházmegye történetéhez. II. 491.) Ugyanott idézi Foltin János miskolci plébános hasonló véleményét is. Erre jutott Hunfalvy Pál is: „... azt következtetem, hogy Eger megyebeli pap volt.” (Magyarország Ethnographiája. 1876. 363.)

⁵² Kivétel Jakubovich Emil, aki felismerte és elfogadta ezt a fontos megállapítást, és megpróbálta Anonymus-jelöltjének az életrajzába beilleszteni. Nem rajta, a tényeken múlt, hogy ez nem sikerült. Az az elmélete, hogy II. István egri időzései közben ismerkedett meg a fiatal pappal, és megkedvelve udvari pappá, királyi jegyzővé, sőt óbudai préposttá tette, nem egyéb romantikus elképzelésnél. Az élet rendje egészen más volt. Akármilyen egyszerűnek és differenciálatlannak képzeljük is el a királyi udvar szerkezetét ebben a korai korszakban, a

felelő hagyományanyag és az egyházmegye területének az összeesése lehetett véletlen is. De ha a mellékelt térképet figyelmesen szemléljük, meglepő kapcsolatok fedezhetők fel az egri püspökség birtokai és a *Gesta* helynevei közt. A püspöki birtokokat a térképen IV. Béla 1261-ben kelt nevezetes oklevele nyomán tüntettük fel.⁵³

A püspökség birtokait pontokkal, Anonymus helyneveit kis körökkel jelöltük. Már a kétféle módon jelölt helynevek egymásba keveredése is feltűnő, különösen a Sajó, Hejő, Eger és Cserő, valamint a Tisza mellékének Szabolcstól Tiszapüspökig terjedő szakaszán. A következő megfigyelés még érdekesebb: a *Gestában* előforduló kb. 22 birtokadományozásnak a fele olyan nemzetségekre vonatkozik, amelyeknek a birtokai az egri püspökség birtokaival közvetlenül határosak. Zemplénnel szemben a Bodrog túlsó partján, Sátoraljaújhehlytől

királyi klerikusok életpályájában már ki kellett alakulnia bizonyos szabályosságnak, ez pedig nyilván az volt, hogy a tanulmányok megelőzték az udvari szolgálatot, s a dolog természete szerint meg is kellett előzniök, ha azokra a feladatokra gondolunk, melyeket a klerikusoknak elvégezni tudniuk kellett. Ha viszont Jakubovich e tanulmányokat 1124 előttre teszi, akkor az ezzel kapcsolatos kun elméletével került volna bajba.

⁵³ Az oklevél teljes szövegét, mely V. István szó szerinti átírásában maradt fenn, Szentpétery közölte a Krit. jegyz. 2123. száma alatt. Kevés kivétellel csak a régi megyei térképeken fellelhető helyneveket tüntettük fel.

— a *Gesta* 15. fejezete szerint ennek a környékére esett az *Alap(tolma)*-nem első birtoka — nem messze találjuk *Szentmáriát*, a püspökség ősi birtokát.⁵⁴ A *Tarcal*, a *Taktaköz* és *Ladány* mellett a püspöki *Timárt* és *Eszlárt*⁵⁵; *Miskolc* és *Diósgyőr* mellett — amely a Bors-Miskolc-nemzetség ősi birtoka volt — *Kisgyőrt*, *Harsányt*, *Vattát* és *Hejő-Papit*; a valószínűleg a tatárjáráskor elpusztult *Ohát-nem* (Anonymus 28. fej.: Huhot) birtokai mellett a Hortobágy mentén fekvő *Szentmargitát*, „*Bagzegh*”-et és „*Popeghaz*”-t.⁵⁶ *Szihalom* (Anonymus 32. fej.: Zenuholm; okl.: Scenholm) ősi püspöki birtok, s a szomszédos Szemerében birtokos nemesek nyilván a *Szemere-nem*nek egy messze került ága (okl.: „*terras nobilium de Scemere*”). A *Sajó* és *Nyárad* mentén letelepült előkelő *Örösür-nem* birtokai mellett (Anonymus: Casu = Kács) *Cserepet* és *Noszvajt* találjuk. A hatalmas *Aba-nemzetség* Gyöngyös körüli ősi szállástelepei, sármonostori apátságuknak *Tisza*-menti birtokai (okl.: *Veheg*) határosak az egri püspök földjeivel, s *Gyöngyöspata* mellett ott van *Gyöngyöspüspöki*. A püspöki *Tisza-Nánát* Abáddal összekötő *Abádi-réven* a vámot az ott birtokos *Tomaj-nembeliek* szedik (Anonymus: „*genus Thomoy*”, okl.: „*nobiles viri, videlicet Iohannes, Dionisius maior, Chak et Sebastianus de genere Tomoy*”); tőlük délnyugatra szomszédosan helyezkednek el a *Szalók-nembeliek* birtokai, ezek északra a püspöki földekkel határosak.

A *Gesta* írója a Tisza jobb partjának *Csongrád* körüli részét, ahol a *Bór-Kalán-nemzetség* szállástelepei voltak, kitűnően ismeri. Alig 40 km-re ismét egri püspöki birtokokat találunk: *Szarvas* (Anonymus 50. fej.: „*in Ceruino Monte*”) mellett egy *Halász* nevű falut két halastóval.⁵⁷ A 28. fejezetben *Tas* és *Szabolcs* vezérek az *Apróhalmok* („*parvos montes*”) mellett ütnek táborot és a *Túr-folyó* („*fluvium Turu*”) mentén haladnak a *Dorogmai-rév*hez: *Szerep* és a *Hármas-Körös* között több — köztük két egyházas — püspöki hely sorakozik.⁵⁸

A Felső- és Közép-Tisza vidékére terjedő hatalmas egri egyházmegyének volt egy sajátos — máig meg nem magyarázott — nyulványa, amely talán össze sem függött az egyházmegye többi részével: a régi *Zaránd* megye területén levő Pankotai-főesperesség az egri püspök fennhatósága alatt állt. S íme, az anonymsi helyek térképének a Sebes-Körös bal partjától a *Márosig* úgyszólván teljesen üres területét két *Zaránd* megyei hely tarkítja: az 52. fejezetben említett „*castrum Zarand*” és a *Velek* nevéből keletkezett *Elek* helység. Mondanunk sem kell, hogy ezen a vidéken is találunk püspöki birtokokat.⁵⁹

⁵⁴ Az *Alap-nemzetséget* a XIII. században az Anonymus által megjelölt helytől kissé nyugatra, Győr és Komárom megyék határvidékén találjuk meg. Nevét *Böny-Rétalap*, *Rétalap* és *Püspökálap* helynevek őrzik. (L. KARÁCSONYI JÁNOS: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I. 121.)

⁵⁵ A Takta és Szerencs környék, a Hernád völgye *Aba* szállásbirtok volt.

⁵⁶ Az *Ohát-nemzetséggel* kapcsolatos adatok korhatározó jelentőségére Mátyás Flórián hívta fel a figyelmet. (M. Florianus: *Chronica Hungarorum. Quinque-Ecclesiis* 1883. 280—281.) Anonymus a 28. fejezetben az *Ohát-nem*ről úgy írt, mint akik a kapott földet az ő idejéig békében bírták. A század végén, 1299-ben *Ohát*-ot már a *Rátót-nem* kezében látjuk. (KARÁCSONYI i. m. III. 17.)

⁵⁷ Okl.: „*Item villa Halaz iuxta Crisium triplicem in comitatu Changradiensi cum duabus piscinis vicissim positis, Halasztoua et Asuantou vocatis, . . .*”

⁵⁸ Okl.: „*Item Pouhamara Turkeddi et directa medietas Nachaeghaz vocate, item Keueeghaz et Noghteluk prope Turuize existentes cum omnibus piscaturis in Turuize existentibus et mergis omnibus Weyz (voc)atis de duabus partibus Thuruize secundum suas metas per beatissimum regem Ladizlaum donate et possesse pacifice per ecclesiam Agriensem ab antiquo, in comitatu de Zounuk exintentes.*”

⁵⁹ „*Item villa Sombol cum Sombolhege in toto, que villa est locus episcopalis curie. Item Pecher cum Dusnukzoth et Dusnukbos usque ad Crisium ac pulsatoribus et conditionariis ecclesie. Item Neueg iuxta Crisium Album de duabus partibus Crisii cum loco molendini ac libero transitu Crisii in comitatu de Zarand existentes, per beatissimum Stephanum regem collate.*” Anonymus *zarándi* adataihoz azonban meg kell jegyezni a következőket. Tüzetesebben megvizsgálva, a *Gesta* öt egymástól többé-kevésbé független hagyománytömbre hasítható szét, amelyeknek az összeolvasztására a szerző kevés kísérletet tett. A *Velek-hagyomány* az ún. *Ösbő* (*Szalók*)—*Ősi*—*Velek-körbe* tartozik, s ez — a kör dunántúli vonatkozásai miatt — az

Az adatoknak ilyen nagyszámú megfelelése nem lehet véletlen. A *Gesta* írója olyan jól ismeri az egri egyházmegyét és annak a birtokait, hogy hosszabb időt kellett eltöltenie az egri püspök környezetében. Sőt ismerte — beleértve a környezet hagyományait is! — már ifjúkorában, mielőtt még a prologus tanúsága szerint „szeretett barátjának” együtt-tanulásuk idején megígérte a *Gestát*, különben hogyan vállalkozhatott volna arra, hogy a magyar királyoknak és nemeseknek a történetét megírja? Világos, hogy *Anonymus ifjúkorát az egri egyházmegyében töltötte*. S mivel — véleményünk szerint — *Anonymus* azonos Péter győri püspökkel, úgy is mondhatjuk, hogy Péter kancellár, a későbbi győri püspök, az *egri püspök udvarában nevelkedett*, de akkor az 1217-es oklevél tanúsága alapján *Egerben nevelkedett maga II. András király is!*

VI.

Tudjuk, hogy III. Béla, a trónörökös Imre fiának a nevelését Perugiai Bernátra bízta.⁶⁰ András nevelkedéséről a források hallgatnak.⁶¹ Azonban az *egri püspöknek a királyfiak nevelésére vonatkozó privilégiumát a XIII. században általánosan elismerték!* Igaz ugyan, hogy IV. Béla már említett 1261-es oklevele csak a negyedik királyfi nevelésére vonatkozólag említi ezt a jogot,⁶² de hogy nem ebben a formában gyakorolták, bizonyítja az, hogy Imre király László fiának a nevelését — úgy látszik — az egri püspökre bízta,⁶³ valamint az, hogy ilyen formában ez a jog III. Béla óta illuzorikus lett volna, hiszen III. Béla után nem volt olyan magyar király, akinek négy fia volt.⁶⁴ Királyaink rendkívül nagy adományokkal látták el ezt a püspökséget, melynek a jövedelme mindjárt az esztergomié után következve, jóval meghaladta a kalocsai érsekét. Ennek a jövedelemnek egy részét azonban a püspöknek nyilvánvalóan a királyfiak nevelésére kellett fordítania.⁶⁵ Valóban, V. Istvánnak az egri püspök kiváltságaira vonatkozó második, 1271-es oklevele⁶⁶ a tényleges gyakorlatot regisztrálva általában beszél a királyfi neveléséről, születésének sorrendjére való tekintet nélkül, szemben

Egerhez kapcsolódó hagyományanyagtól független is lehet. A többi (Tarcál, Bors, Ohát, Örösúr, Aba, Tomaj) éppen az jellemzi, hogy sem a jelzett öt körrel, sem egymással nem (vagy csak lazán) függenek össze, tehát csak az egri egyházmegyével való szomszédsági (topológiai) kapcsolatuk révén kerülhettek be a *Gestába*.

⁶⁰ Bernát első ízben a László király szenttéavatása ügyében érkezett Chrescentius Gergely bíboros kíséretében járt Magyarországon. „Erat autem in Comitatu eius Clericus quidam, Capellanus ipsius, Bernardus nomine, . . . patria Perusinus, vir litteratus, et eloquens, statura procerus: hic, quia frequenter in Vngariam fuerat missus, motus erat effectus Regi Belae, gratiamque ipsius, et multorum Principum, et Praelatorum Vngariae, habebat ita vt Rex ipse, filium suum Henricum ei nutriendum traderet et docendum.” (Thomas archidiacon.: *Historia salonitana*. Cap. XXIV. De Bernardo archiepiscopo.)

⁶¹ Egyáltalán nem találjuk megalapozottnak azt a véleményt, hogy András nevelője Jakab, a későbbi váci püspök volt. (L. SEBESTYÉN GYULA: *Ki volt Anonymus?* Bp. 1918. 77.) Ha azoknak a vádaknak csak a fele igaz, amelyeket saját káptalana ellene emelt, aligha volt alkalmas ember egy királyfi nevelőjének. (L. CHOBOT F.: *A váci egyházmegye történeti névtára*. Vác 1917. II. 466—467.)

⁶² „Hoc non pretermittimus, quod si aliquo tempore reges Hungarie nostri successores quatuor filios habuerint, episcopus Agriensis, qui pro tempore fuerit, quartum custodiet, prout a sanctibus regibus extitit ordinatum et statutum.”

⁶³ L. IPOLYI ARNOLD: *Az egri megye sz. János apostol s evangelistáról nevezett régi székesegyháza az egri várban*. Eger, 1865. 25.

⁶⁴ PAULER: i. m. II. 300.

⁶⁵ I. m. I. 255. és II. 300. Az 1271-es V. István-féle oklevél (Krit. jegyz. 2124. sz.) a jövedelem egy részéről meg is mondja: „Item de poledriis decima integra; que decima poledrorum filio regis Hungarie nato vel nascituro debet reseruari, deducta parte tertia episcopo Agriensi; vt, quum filius regis ad aetatem peruenerit legitimam, superabundans in equis existat, et patronum Ecclesie Agriensis se cognoscat; rege autem, patri suo, antiquato, erecto vexillo, regnum gubernare valeat et ab incursibus malorum defendare.”

⁶⁶ Krit. jegyz. 2124. sz.

a IV. Béla-féle fogalmazással, amely — úgy látszik — a kiváltság eredeti, ősi formáját tartotta fenn. Az egri püspöknek ez a fontos feladata magyarázza meg a király kegyúri jogának a sajátos formáját is: az egri káptalan csak a király által előre kijelölt három személy közül választhatott püspököt, akitől megkívánták, hogy előkelő származású, és jogban járatos legyen.⁶⁷

Látható, hogy a két különböző irányból megindított következtetéseink ugyanarra a helyre: az az időbeni egri püspök udvarához vezetnek, akinek a neve szintén Péter. Talán még két dolgot felhozhatunk megerősítésül.

A királyfiak nevelése együtt történt azon ifjakéval, akiket a püspök ugyanazon céllal a házába fogadott. Rendszerint igen előkelő családok gyermekei voltak. Ez a nevelés nyilván nem a négy fal között folyt le, hanem lényeges részét képezték a megfelelő katonai, hadi, lovagi tornajátékok és ügyességek, s bizonyára nem kis szerepet játszott benne királyaink és főuraink egyik legnagyobb szenvedélye, a vadászat. Endre és Imre maguk is szenvedélyes vadászok voltak, Endre kitűnő, míg Imre — Pauler szerint — kevésbé volt szerencsés.⁶⁸ Lehetetlen, hogy ne jusson eszünkbe: Anonymus nem kevesebb, mint öt helyen tér ki a magyarok vadász-szenvedélyére,⁶⁹ egyik helyen éppen az ifjak nevelésével kapcsolatban,⁷⁰ egy másik helyen, amikor I. András birtokcseréjéről szól.⁷¹ A 33. fejezetben pedig *Bors* vezér szarvas-vadászata valóságos vadászkaland.

Már Jakubovich Emil felhasználta azt a fontos adatot, hogy az ország sok vidékén feltűnő *igric-telepek* egyike — Igrici — éppen Borsodban van, néhány kilométerre levő püspöki falvakkal (Gelej, Vatta, Hejőpapi) körülvéve, Egerhez közel, a Gestában is említett *Emőd* szomszédságában. Erről a borsodi Igriciről legutóbb Pais Dezső írt,⁷² s ő abból, hogy határában a múlt századi katonai térképeken is fel vannak még tüntetve ilyen helynevek, mint Énekesér, Énekesrét, Dallós-ér,⁷³ arra következtet, hogy ezek az igricek „egészben vagy részben *énekesekké, dalosokká* szakmásokodtak”. Ha azonban sikerül őket összekapcsolni Anonymus *énekes* jokulátoraival,⁷⁴ akkor ez azt jelenti, hogy a borsodi igricek már a XIII. század fordulója körül is csak énekeket adtak elő, s nem utólag szakmásokodtak dalosokká. Más szóval úgy látszik, hogy itt egy énekes jokulátor telepről van szó. Valóban, egy ilyen települést nem szabad olyannak elképzelnünk, melyben mindenféle rendű-rangú mulattató elem *összeverődött*, hanem olyannak, amely zárt, kötött nemzeti kötelékben élt, mint Árpád-kori falvaink általában. A nemzetségben a foglalkozás, annak fogásai, titkai generációról generációra öröklődtek. Így öröklődhetett a csallóközi igriceknél az alakoskodás, mulattatás, bohóckodás, a borsodi igriceknél pedig énekek előadása. Hogy ezek az énekesek — akiket, mint szerte Európában,

⁶⁷ Krit. jegyz. 2124. sz.: „... quod vacante sede Agriensi nullus alius possit eligi in episcopum, nisi nobilis genere et iuris peritus. Vnde de tribus praesentatis per Dominum regem, moribus et vita approbatus et legitima aetatis, qui in custodia, regis filio impedienda, regni et regno fideliter possit deseruire, quum idem Episcopus Agriensis, ex statutis sanctorum regum, locum nutricis teneat in tempore insultus infidelium et iniquorum in custodia et defensione facienda.” Ugyanennek az oklevélnek egy másik helye arra enged következtetni, hogy IV. Béla is Egerben nevelkedett: „Rex Bela, pater noster carissimus vniciuque, quantum potuisset, perditas libertates et priuilegia restaurasset, et specialiter Ecclesiae Agriensi, tamquam *suae propriae, suorumque successorum nutrici speciali.*”

⁶⁸ Mindkettőjükéről jellemző eseteket idéz PAULER: i. m. II. 8—9.

⁶⁹ A 7. 15. 33. 49. és 50. fejezetekben.

⁷⁰ A 7. fejezetben: „Et iuvenes eorum fere cottidie erant in venatione, unde a die illo usque ad presens Hungari sunt pre ceteris gentibus meliores in venatu.”

⁷¹ A 15. fejezetben: „... rex Andreas ... canbiuit illum locum ... quia utilis erat ad venationes ...”

⁷² Árpád- és Anjou-kori mulattatóink. 15.

⁷³ Ez utóbbi a Pallas Lexikon megyei térképén is fel van tüntetve. III. köt. 542.

⁷⁴ Prologus: „... garrulo cantu ioculatorum ...”; 25. fej.: „Ut dicunt nostri ioculatores” 42. fej.: „... credite garrulis cantibus ioculatorum ...”; 46. fej.: „... cum omnibus cantibus ioculatorum ...”

bizonyára nálunk is a mondaanyagban való nagy járatosság jellemzett⁷⁵ — környékük fejlődési és nemzeti hagyományait művelték és híven őrizték, már foglalkozásukból és feltehető közönségük igényeiből is következik. Ha eddigi okoskodásunk helyes, a *Gesta* szerzőjének nem kellett messze mennie hagyományokért: hivatott művelői ott éltek a közvetlen közelében, nem is szólva arról, hogy az egri püspök udvarában sem lehettek ritka vendégek.

VII.

Az eddigieknek egyik legmeglepőbb eredménye az, hogy a *Gesta* — minden eddigi elképzeléssel ellentétben — egy fiatal, mindössze 27—29 éves ember műve. Szerzőjére — akit a fennmaradt adatok alapján aránylag jól ismerünk — a magyar közéletben rövid, de fényes jövő várt. Egyik király kegye emelte a kancellária élére, egy másiké a győri püspöki székbe, s alig 42—43 éves, amikor hirtelenül eltűnik a szemünk elől. Fel kell vetnünk azt a kérdést, hogy ennek az életpályának az adatai támogatják-e a *Gestából* nyerhető Anonymus-képet?

1. Ha Péter győri püspöknek az Imre—András viszályban annak idején elfoglalt álláspontját próbáljuk kideríteni, akkor abból a két életrajzi tényből kell kiindulnunk, hogy Imre uralkodása alatt lett kancellár és András uralkodása elején győri püspök. Imre nyílt ellenségei közé tehát nem tartozhatott, ugyanis nem valószínű, hogy a két testvér udvarát behálózó intrikák és cselszövések légkörében — beleszámítva Imre lobbanékony és gyanakvó természetét is — a király kinevezte volna erre a fontos tisztségre, ha nem bízott volna feltétlenül benne. Lehet azonban, hogy titkon — legalábbis érzelmeiben — Andrásához húzott, hiszen fiatalkorát ennek a környezetben töltötte el, s Andrásnak az egyénisége is alkalmasabb volt emberek megnyerésére, mint komolyabb, ridegebb természetű bátyjára. Azok közé tartozhatott, akik a testvérek kibékülését óhajtották, s a félreértések okát nem egyéniségük és törekvéseik ellentétességében, hanem tanácsadóik nagyravágyásában látták. Ezzel összhangban áll a *Gesta* vérszerződésének a 4. pontja, melyet különben már Szilágyi is a testvérviszályra vonatkozó célzásnak gondolt: „Ut, siquis de posteris eorum infidelis fietet contra personalem ducalem et discordiam faceret inter duces et cognatos suos, sanguis nocentis fuderetur, sicut sanguis eorum fuit fusus in iuramento, quod fecerunt Almo duci.”⁷⁶

2. Az a gondosság, amellyel Anonymus a *Gestában* előforduló számos hírnök- és követjárást, azok küldését és fogadását szinte a szertartás részleteiig leírja, arra mutat, hogy jól ismerte az ezzel kapcsolatos szokásokat és volt kedve megérzeke ezek külsőségeihez és pompájához. Feltehető, hogy maga is vett részt hasonlókon, tehát tartozhatott a királyi udvar — ma úgy mondanánk — diplomáciai testületéhez. Erre már a *Gestából* sejtethető nyelvtudása is alkalmassá tette: a latinon kívül — úgy tűnik — a német és valamelyik szláv nyelvet is ismerte.⁷⁷ Jakubovich Emil a szerzőnek ebből a vonásából kovácsolta egyik legfőbb érvét a jelöltje mellett. Részben ennek alapján tartotta Anonymusnak azt a Péter „*fehértvári püspök*”-öt, akit II. Béla 1134-ben Lothár német császárhoz küldött követségbe. E követségnek legbővebb leírása a prágai Cosmas folytatójánál maradt fenn. Jakubovich az elméletét ennek a leírásnak, és Anonymus követségekkal kapcsolatos szövegrészleteinek tagadhatatlanul megegyező termino-

⁷⁵ Vö. SZABOLCSI BENEC: A középkori magyar énekmondók kérdéséhez. It. 1928.; HONTI JÁNOS: Anonymus és a hagyomány. Min. 1942.

⁷⁶ Nem akarunk ennek a bizonyítéknak túl nagy jelentőséget tulajdonítani. Tudjuk, hogy Jakubovich Emil saját álláspontjának igazolására a vérszerződésnek két pontját is fel tudta használni, hogy II. Béla-kori nyílt célzásoknak vette volt őket. A vérszerződésnek együttesen vett öt pontjából árad olyan levegő, mely hasonlíthatatlanul közelebb áll az aranybullához, mint pl. a magyar királyi hatalomnak Freisingi Ottó leírásából ismert II. Géza-korabeli állapotához. Nem szükséges mindenütt korabeli viszonyokra való célzást keresni. Anonymusnak különben is szokás ezekre felhívni olvasói figyelmét.

⁷⁷ Vö. 1. fej.: „... que per linguam Hungaricam dicitur nunc Buduar et a Teothonicis Ecilburgu uocatur.” és 40. fej.: „... quod nominauerunt Sclai secundum ydioma suum Surungrad, id est nigrum castrum.”

lógijára alapítja. Szerinte átvételről van szó, ezek az egyezések csak azzal magyarázhatók, hogy a magyar követ személyesen találkozhatott az őt elkísérő Szobjeszló cseh fejedelem kíséretében levő cseh történetíróval, s attól vette át a követségek leírásánál használt szavakat és kifejezéseket. Azonban ebből az érvelésből egyedül a *követjárás ténye* fogadható el.⁷⁸

Anonymus a prologusában a következőket írja: „... quamvis multis et *diversis* huius laboriosi seculi impeditus sim negotiis, ...”. Nincs különösebb okunk ennek az őszinteségében kételkedni, ezért, ha a szöveg értelméhez szorosabban ragaszkodunk, feleletet találhatunk a Szilágyi által felvetett problémára is: miért nevezi magát az előző király jegyzőjének, ha a következőnek is szolgált? A legegyszerűbb magyarázat az, hogy Imre király alatt már nem volt jegyző. Kancelláriai nótáriusnak, székeskáptalani prépostnak lehetett sok dolga, de *különféle*, ill. *mindenféle* ügyeket királyi klerikusok intéztek. Más szóval feltehető, hogy Anonymus 1196 után a király — nem pontosan körülhatárolt funkciójú — klerikusai között volt. Erre az időre eshetett hosszabb *óbudai tartózkodása* is. A Gesta szerzője a Duna mindkét partját Soroksártól a *Megyeri-révig, Százhalomtól Fejéregyházig*, valamint a *Csepel-szigetet* olyan jól ismeri, hogy ez részletességben a második helyen áll. *Óbuda* és környéke Imre korában az udvar (királyné?) kedvelt tartózkodási helye lehetett, bár erről sokat nem tudunk az Imre alatti udvari élet színes ábrázolásai ellenére sem.⁷⁹

Ezekben az években kellett megismerkednie a *spányol-aragon krónikákkal* is!⁸⁰ Erre kétféle lehetőség is adódhatott: vagy közvetlenül *Aragóniában*, vagy pedig Imre aragon származású feleségének, Konstanciának kísérete által esetleg behozott példányok révén. Az első valószínűbbnek látszik. Vagyis feltehető, hogy *Anonymus tagja volt — természetesen még mint fiatal klerikus — annak a küldöttségnek, amely 1197-ben vagy 1198-ban Aragóniában járt, s Konstanciát Magyarországra hozta.*⁸¹

II. András többször említett 1217-es oklevelében *Péter győri püspökről* a következőket olvassuk: „... dilectus ac fidelis noster Petrus Geuryensis Episcopus, qui nobis a primeis

⁷⁸ Attól eltekintve, hogy az a szinte szánalmas kép, melyet ő Péter követéről fest, nem vág össze azzal, amilyenek a Gesta szerzőjét képzeljük, csak arra akarjuk felhívni a figyelmet, hogy nem volt szokás „frázisokat kereső és azokat unos-untalan ismételtető, szöszegény” latinistát — aki ráadásul királyi követ létére a kíséretében véletlenül jelenlevő cseh klerikus nótáriustól tanulja meg a követségekkel kapcsolatos terminológiát! — követségbe küldeni, legkevésbé egy császárhoz. De hiszen maga Jakubovich is néhány oldallal később „finom modorú, franciás műveltségű udvari pap”-nak írja le őt. Különbözn is az egyező latin szavak annyira általánosan használtak és ismertek (miserat, muneribus, legatio, laetus, repatriare, donum stb.), hogy bizonyító erejük alig van. A lóajándékozás is általános szokás volt: nem csak Anonymusnál ajándékoznak sokszor lovat, ajándékozott II. Béla is Lothár császárnak, ajándékozott Lukács érsek testvére is a pápa bíboros követének, sőt, amint a pápának erre vonatkozó leveléből kiderül, még jokulátoroknak is szokás volt lovat ajándékozni. De *fehér lovat* ajándékoz Árpád vezér is Szvatopluknak *aranyos nyereggel* és *aranyos kantárral* a XIV. századi krónikában, s ha átvételről lehetne szó, a kifejezést legföljebb a cseh krónikás vehette volna át a magyar követtől, hacsak nem akarjuk azt feltételezni, hogy az utóbbi krónika forrásának a szerzője is találkozott a cseh krónikással. (Vö. mindezekre: JAKUBOVICH: Adalékok ... Kny. 24—25., majd 28.; SRH. I. 288.: „... et ei equum album cum sella deaurata auro Arabie et freno deaurato miserunt pro terra sua.”; Lukács testvérenek a lóajándékozására vonatkozólag I. III. Sándor pápa levelét: Száz 1959. 408.)

⁷⁹ Vö. GYÖRFFY GY.: Krónikáink és a magyar őstörténet. 109.; KARDOS TIBOR: Középkori kultúra, középkori költészet. 71—78. és másutt; Thomas archidiac.: Historia salunitana ... Cap. XXXVII.

⁸⁰ L. GYÖRY JÁNOS: Gesta regum — Gesta nobilium. 90—96. Ez véleményünk szerint Győry János kutatásainak a legfontosabb eredménye. Győry maga is érezte, hogy valami fontos dologra bukkant rá, de szemmel láthatólag nem tudott mit kezdeni vele. A szókincsnek, a fordulatoknak, a kifejezőeszközletnek ilyen nagyszámú egyezése igen erős stílárius hatásra, sőt közvetlen átvételre mutat.

⁸¹ PAULER szerint (i. m. II. 489. jegyzete) a házasság 1198-ban semmi esetre sem történhetett, mert a jelenlevőnek említett Henrik cseh herceg egész 1198-ban beteg volt, s június 16-án már meghalt.

iuuentutis sue temporibus et deinceps in legationibus nostris extra regnum propriis sumptibus et expensis quampluries deferendis et maxime tunc cum Constantinopolim ad transducendam carissimam coniugem nostram Reginam yolem transmissemus, idem P. episcopus, dilectus et fidelis noster inter ceteros Nobiles et primates regni nostri fideliter et Excellenter summpere summaque diligencia seruiisset.” András király tehát több diplomáciai megbízásról beszél. A Jolánta királyné behozatala és a *Gesta* 51—52. fejezetei közötti analógia annyira meglepő, hogy az utóbbi leírást az ott szerzett élmények hatása alatt keletkezetteknek is gondolhatnánk — s ezzel minden kronológikus rend felborulna —, ha nem lenne elég okunk az aragóniai követ-ségben való részvétel feltételezésére.

Az oklevélben említett követségek közül ismerünk még egyet: 1205 májusában — röviddel győri püspökké választása után⁸² — ő vezeti azt a küldöttséget, amely a Bécsben meghalt gyermek III. László holttestét és a koronázási jelvényeket hazahozta.⁸³ A követség vezetésével nyilván II. András bírta meg.

Ha András király már trónralépésének első napjaiban ilyen fontos és kényes ügyet bízott rá, nagy gyakorlata lehetett, s külföldi küldetésekből már klerikus és kancellár korában részt kellett vennie, sőt ügyességével ki is válhatott, mert később követségek vezetőjeként találkozunk vele. Valóban van valami feltűnő 1202-ben való váratlan felbukkanásában, holott a kancelláriában előzőleg nincs nyoma. Nem is itt, hanem Imre diplomáciai testületében kell keresnünk, mint ahogy később, II. András idejében is ezen a téren látjuk működni őt.

A két személy azonosításának a feltételei tehát itt is adva vannak. Később röviden érinteni fogjuk azt is, hogy Péter püspök, ill. Anonymus első külföldi élményeit már ifjúkorában megszerezte.

3. Amikor Jakubovich Emil vizsgálatai nyomán nyilvánvaló lett, hogy a „P. dictus magister” szerkezet egy P betűvel kezdődő nevet takar, Sebestyén Gyula *Adorján kancellár-elmélete* megdőlt. Ebben az időben — jóval Szilágyi tanulmányának megjelenése előtt — Pauler elméletétől eltekintve, csak két személy jöhetett számításba ahhoz, hogy Anonymussal azonosítsuk: a II. Béla korabeli Péter székesfehérvári prépost, a Lothár császárhoz küldött magyar követ, és Péter, ugyancsak székesfehérvári prépost, a későbbi győri püspök III. Béla idejében. Különös véletlenek sorozata okozta azt, hogy közöttük döntenem igen nehéz volt. Mindkettő székesfehérvári prépost, mindkettőtől kideríthető az, hogy diplomáciai megbízásai voltak, s mindkettőjüknek a környezetében feltűnik a Katapán név. Jakubovich tisztában volt ezzel, s a helyes személy kiválasztásához szükséges jeleket — úgy vélte — megtalálta a *Gesta* ből kihámozható „nyelvtörténeti” és „korhatározó történeti adatok”-ban. Valójában a kérdést a győri püspök javára Szilágyi Loránd tanulmánya döntötte el, illetve eldöntötte volna, ha Szilágyi közbe nem veti a saját jelöltjét. Az az imponáló biztosság és módszeresség, amellyel a *Gesta* megírásának a korát meghatározta, mindenki az érzést keltette, hogy a tanul-

⁸² Ugrin győri püspök rövid idővel esztergomi érsekké választása után 1204. augusztus 20-a körül — még megerősítése előtt — meghalt. Halálával egyszerre két főpapi szék üresedett meg: az esztergomi és a győri. Bár ezeknek a hónapoknak az egyháztörténetét aránylag jól ismerjük, az esztergomi szék körül támadt bonyodalom miatt a győri püspökség bétöltésének a körülményei homályban maradtak. Mindenesetre a János kalocsai érsek esztergomi érsekké választása ellen tiltakozó suffraganeusok között a győri nincs felsorolva, tehát lehet, hogy a szék 1204. november 22-e előtt még nem volt betöltve. Erre a választásra az 1204. nov. 22-e és 1205. május eleje közötti időben kerülhetett sor, valószínűleg András — akkor még a kiskorú király gyámja — támogatásával. (Imre 1204. szeptember 21. előtt meghalt.) Az új győri püspök 1205. augusztus 1-én még nem volt megerősítve, ami nyilván azzal indokolható, hogy eddig az időpontig a felettes esztergomi érsekség ügye sem dőlt el.

⁸³ Az Admonti Krónikának erre vonatkozó szövegét KATONA: *Historia Pragmatica Hungariae Concinnata*. (Budae, anno MDCCLXXXII.) I. 728. oldaláról idézzük: „Paucis ergo transactis diebus Ladezlaus infans moritur, corpusque illius a Iaurino episcopo Albam translatum et in sepulcro regum regio modo tumulatum est. Sicque sedata est controversia grandis, que inter duces et Andream regem orta fuerat, pro repetenda tam regina, quam thesauris seu corona, quam simul asportasserat, . . .”

mány második része is hasonló gonddal van megírva, álláspontját általában elfogadták, s azóta sem jutott senkinek az eszébe, hogy Szilágyi kutatásainak az eredményét ellenőrizze.

Azt mondtuk, hogy Szilágyi tanulmánya lényegében már eldöntötte Anonymus személynének a kérdését, anélkül, hogy ezt észrevették volna. Ugyanis már azelőtt is el lehetett volna dönteni. Emlékezzünk vissza arra, hogy Pauler és Hóman a *Gesta* szerzőjének legjellemzőbb vonását elsősorban földrajzi, katonai és stratégiai képességeiben és képzettségében látták. Ez — nyugodtan állíthatjuk — az összes Anonymus-jelöltek között csak egyre illik: Péter győri püspökre. A III. Béla korától felmerülő katona-püspökök közül való ő, akiknek a sorát talán Kalán, a pécsi püspök, a velencei köztársasággal diadalmasan szembeszálló délvidéki bán nyitja meg, akiket megtalálunk Imre és II. András udvarában, akik Andrást szentföldi útjára elkísérték, ott voltak IV. Béla környezetében, s közülük sokan lelték halálukat a mohi csataterén. Figyeljük meg, hogyan jellemzi Pauler Gyula *Ugrin* kancellárt, a későbbi kalocsai érseket, aki Péter győri és Tamás egri püspökkel együtt elkísérte Andrást Palesztinába: „... királyi kancellár Ugron vagy Ugolin, a Csák-nemzetség egyik gazdag és nagytekintélyű ágából, szép, daliás, bátor, elszánt, tüzes, de azért a politikában is elég tiszta fejű, nem kicsinyeskedő, bőkezű nagy úr, aki — úgy látszott — seregek élére termett, de a papi pályát választotta...”⁸⁴ Rogerius hasonlóképpen: „Ugolinus Colocensis archiepiscopus nobilissima ortus prosapia magna et ardua mundi negotia obmissis minimis disponens; hic erat, sub cuius fiducia nobiles Hungarie respirabant, hic erat, sub cuius fiducia maiores et mediocres humiles se reddebant;...”⁸⁵ Katonapüspök volt Róbert, a veszprémi püspök, a „leodensis”, szintén volt kancellár — II. András reá és a győri püspökre bízta a közgyűlölet elől menekülő Berthold kalocsai érsek „kikísérését”, valójában katonai védelmét 1214-ben — és Tamás, aki visszamaradt Szíriában, s csak közel két év múlva tért haza Damietta sikeresen megostromolt falai alól.⁸⁶ E lovag-püspökök közé tartozott a győri püspök is: előkelő, büszke, gazdag nagy úr,⁸⁷ ennek a magyar kora-lovagkornak a szellemétől átítatva, akinek az ideálja már nem a korábbi századok aszkézise, hanem a harc, hadi dicsőség és lovagi becsület.⁸⁸ E jellemvonásai — melyek

⁸⁴ PAULER: i. m. II. 59.

⁸⁵ SRH. II. 572. Ugrin jellemzéséhez l. még Thomas archidiac.: *Historia salonitana* . . . XXXVII. fejezetét.

⁸⁶ PAULER: i. m. II. 68. és 499.

⁸⁷ Származásáról alább. Hogy igen gazdag lehetett, abból látjuk (s ez egyúttal egyéniségre is rokonszenves fényt vet), hogy a saját költségén véghezvitt követségekért nem kért kárpótlást a királytól — amint ez általában szokás volt —, hanem csak a vasvári káptalan biztonsgáról kíván gondoskodni szentföldi tartózkodása idejére. Még homályos és tisztázandó Péter püspöknek Vasvárhoz fűződő kapcsolata, amely egyrészt a *Gesta* 48. és 49. fejezeteiben, Vsubuu és Eusee dunántúli hadjáratában, másrészt Péter püspöknek a vasvári káptalanról való gondoskodásában nyilvánul meg. Ez különben Anonymus és Péter győri püspök azonosításának egyik fontos, de homályos hátterű bizonyítéka. Egy királyi adományáról tudunk: II. András — nem tudni mikor — a rábaközi Szovát (Zoac) földet adományozta neki. (Krit. jegyz. 409. sz.) Különböző ezeknek az elvilágiasodott főpapoknak a jellemzésére legyen szabad idézni a *Carmina Burana In huius mundi patria* kezdetű darabjának a következő sorait:

Sok püspök, koronás bár,
.....
vessző helyett veszen lándzsát,
pásztor süveg helyett szablyát,
stóla helyett paizsot ölt föl
(malomkő ez, halált öröl),
fehér ing helyett vértet,
.....
s vadbőrt a sokszáz éve
viselt gallér helyébe. stb. (GARAI GÁBOR ford.)

L.: C. B. Középkori diákdalok. Magyar Helikon, 1960. 10—11.)

⁸⁸ András egyéniségét és uralkodását a történetírók különbözőképpen ítélik meg, de általában megegyeznek abban, hogy az első olyan uralkodónk, akit környezetével együtt a XII. század folyamán kialakult lovagi eszmények teljesen áthatottak. Mint a következmények

már fiatalkorában, amikor még csak „litterátori” becsvágai voltak, olyan élesen rajzolódtak ki a *Gestájában*⁸⁹ — már korábban is ráirányíthaták volna a nagyobb figyelmet, ha a kor Péter nevű egyházi alakjainak összebonyolódott adatait sikerült volna kibogozni. Ez azonban nem sikerült, hozzá az első lépést éppen Szilágyi tette meg.

VIII.

Most egy pillanatra meg kell állnunk. Eddigi nyomozásaink eredményeképpen — úgy véljük — megpillantottuk a szerzőt, a 29—31 éves királyi kancellárt, a fiatal győri püspököt, fényes királyi követségek és küldöttségek tagját, sőt vezetőjét, akitől utoljára akkor veszünk búcsút, amikor férfikora delelőjén — 45 évesnél aligha idősebb! — éppen II. András szentföldi udvarának főurai közt a legelső helyet foglalja el.⁹⁰ Úgy látszik, hogy valóban a szerencse fia, hiszen ahhoz, hogy a pályája ilyen gyorsan és simán emelkedjék, a sorsnak mindent meg kellett adnia neki: tehetséget, gazdagságot és előkelő származást. Azonban, ha tovább kérdezzünk: ki volt Péter győri püspök, milyen családból, ill. nemzetségből származott, az első pillanatban szinte legyőzhetetlen nehézségekkel találjuk magunkat szemben. A forrásaink erre vonatkozólag a leghalványabb célzást sem tartalmazták. Ha mégis valamilyen eredményre akarunk jutni, eddigi módszerünkön változtatni kell. S^omost az olvasó talán megbocsátja e tanulmány írójának — aki félig-meddig matematikus is —, ha egy pillanatra megkísérli egy olyan eljárás alkalmazását, amely történeti kutatásokban ugyan szokatlan, de amelyben az állítások vannak legalább olyan biztosak és meggyőzőek, mint az eddigi okoskodásaink „hagyományos módon” nyert állításai — szem előtt tartva természetesen a feltételeknek a tárgy természetéből fakadó több-kevesebb „valószínűségét”! Talán sikerül a megmaradt gyér forrásanyag közt való óvatos tapogatózásaink végén olyan eredményre jutnunk, amely érdekességével elég nagy valószínűségével kárpótolni fog bennünket a megtett út fáradságáért.

Az Árpád-kori társadalomban az egyén helyét a származása, azaz családjának, rokonságának, nemzetségének társadalmi-gazdasági helyzete („rangja”) eleve kijelölte, ezen az egyén csak a legritkább esetben változtathatótt. A kötelezettségek, szolgáltatások és privilégiumok kusza labirintusában minden többé-kevésbé kiváltságolt réteg tagjai ügyeltek arra, hogy „illetéktelenül” ne férközzön közéjük senki, vagy ne kerüljön ki közülük olyan, akinek

mutatták, nálunk ez a világ még gyökértelen volt, s tartós nyomokat nem hagyott. Önkéntelenül felvetődik az a gondolat, hogy II. András lovagi vonásainak egyik gyökerét ne a *Péter egri püspök* udvarában, András körül kialakult körben keressük-e? S Anonymus *Gestája* nem ennek a magyar múlt felé forduló, „romantikus” vonásokat mutató irányzatnak az irodalmi vetülete-e? Nyugati szellemi és irodalmi irányzatok a sűrű kapcsolatok révén nálunk is elterjedtek. S ahogy a „chansons de geste” írói és közönsége fordultak rajongással a félig pogány, félig keresztény múlt alakjai: Nagy Sándor, „Charlemagne” és a legendás breton, Arthus király felé, ez a magyar kora-romantika a dicsőséges ősoket megtalálhatta a *honfoglaló Árpád és vezérei* hősi és addig „feledésbe nem merült” alakjaiban. Ezért keleti irányú a *Gesta*, s ellenséges elsősorban a németek (57. fej.: „furiundi Theotonici”) és Róma irányában, mely utóbbi különben II. András egész uralkodásának jellemző vonása maradt. Ez a lovagi eszmevilág két régóta nyitott csatornán át is beömlhetett hozzánk: nyugatról s Bizánc felől is, hiszen a bizánci birodalomban a „keleti feudalizmus” kialakulása, s ezzel kapcsolatosan a lovagi szokások meghonosodása már a X. század vége óta megfigyelhető. (L. HERTZBERG: *Geschichte der Byzantiner und des Osmanischen Reiches*. Berlin 1883. 210.) — Különben a többször említett *Péter egri püspök*ről igen keveset tudunk. Nem valószínű, hogy 1171-ben (sőt 1169-ben) került az egri püspöki székre, amikor Chemma (Sama, Soma, Sayna?) a kalocsai érsekségbe ment át, mert akkor püspökségének az ideje szokatlanul hosszúra (25—27 év) nyúlt volna. SCHMITTH MIKLÓS (Episcopi Agriensis Fide Diplomatum Concinnati. Jaurini 1763. 82—85.) a hazai- és kánonjogban igen járatosnak mondja, s megemlíti azt, hogy III. Béla és Kázmér lengyel herceg közti 1192-ben lefolyt békétárgyalás egyik magyar megbízottja volt. Tehát diplomata, s minden bizonnyal előkelő származású, katonás jellemű főpap lehetett.

⁸⁹ „Felix igitur Hungaria, cui sunt dona varia, omnibus enim horis gaudeat de munere sui litteratoris, . . .” Prol. (SRH. 34.)

⁹⁰ L. a Krit. jegyz. következő számaait: 329, 331.

a kiválása a bennmaradtak ezáltal nem csökkenő kötelezettségeit növelné. Különösen áll ez — természetesen — az ún. főúri családokra, ill. nemzetségekre. Ha egy nemzetség valamelyik tagja magas egyházi vagy világi méltóságra emelkedett, a többiek gondosan számon tartották, hivatkoztak az érdemeire: ez a nemzetség előkelőségét, magas rangját bizonyította.⁹¹ Mégis, hiába lapozzuk végig Karácsonyi János könyvét,⁹² Péter győri püspöknek egy nemzetség tagjai között sem akadunk a nyomára. Annyi tehát bizonyosnak látszik, hogy a könyvben felsorolt nemzetségek egyike sem tartotta számon ősei között a győri püspököt. Pedig főúri származása vitán felül áll, II. András király ezt több ízben hangsúlyozza,⁹³ s erre mutat életpályája is.⁹⁴ Fogadjuk most el kiindulópontnak Péter győri püspök és a gestairó elég valószínű azonosságát. Annyi már a *Gesta* tanúsága alapján feltehető, hogy nemzetségének a hagyományai visszanyúltak egészen a honfoglalásig. Az is feltehető, hogy ennek a *Gestában* is *jelentős* szerepet juttatott. Nemzetségét tehát csak azok közt kereshetjük, amelyek szerepelnek ugyan a *Gestában*, de a XIII. század második felében valamilyen okból kifolyólag nyomuk vész. Ilyen nincsen sok. Azok, amelyek a *Gesta* következő szereplőit vallották őseiknek: Boyta (Voyta), Eculsu, Etu, Huhot, Sepel, Turzol és Velec.⁹⁵ Ezek közül a csak futólag említett Eculsu, Etu, Huhot és Sepel nemzetségei aligha jöhetnek számításba, Tarczal nemzetségének az emléke pedig — ha volt — a *Gesta* írásának az idejében már hagyományokban is alig élt. „... Turzol ... aquisivit magnam terram et in eodem loco castrum construxit terreum, quod *nunc in presenti* Hymusuduor nuncupatur.” (17. f.éj.) — írja a *Gesta* szerzője, holott több helyen megjegyzi, ha a szóban forgó nemzetség még az ő idejében is bírta a kapott földet (l. többek között: 28. f.éj.: „... ubi... cuidam Cumano militi, nomine Huhot, magnam terram aquisiverunt, quam posteritas eius usque nunc habuerunt”; 17. f.éj.: „Quas etiam terras posteritas eorum divina gratia adiuvante usque nunc habere meruerunt.”), vagy ha valamilyen okból elhagyta (15. f.éj.: „... rex Andreas de posteris Ketel canbiuit illum locum...”; 24. f.éj.: „... terram Ultrasiluanam posteritas Tuhutum usque ad tempus sancti regis Stephani habuerunt et diutius habuissent, si...”). Marad tehát a következő két genus: a *Gesta* szerint Boyta-tól származó Brucsa=Baracska-nem és Velec-nek a nemzetsége. Elvileg a Baracska-nemzetség számításba vétele ellen nem emelhető kifogás,⁹⁶ mi mégsem tartjuk valószínűnek részben azért, mert — leszámítva Karácsonyinak azt a sejtését, hogy IV. István királynak 1163-ban szereplő Broccha nevű udvarispánja talán e nemből származott —, semmi jel nem mutat arra, hogy a nemzetség tagjai közpályán működtek, s magasabb méltóságra emelkedtek volna, másrészt azért, mert ez esetben alig tudnánk kielégítően megmagyarázni a Velec-hagyománynak bőséges és bizonyos szempontból centrális szerepét a *Gestában*.

Úgy látszik tehát, hogy a gestairó, ill. Péter győri püspök nemzetsége egy Velek nevű, a honfoglalás hagyományaiban szereplő vezérré vitte vissza az eredetét. Ha már most a korabeli forrásokat átvizsgáljuk, találkozunk a Velek személynévvel, mégpedig II. Andrásnak a borsmonostori apátság birtokait és kiváltságait megerősítő „magnum privilegium”-ában: Bors ispánnak, Domokos bán fiának a felesége *Welek dux* leánya.⁹⁷ Ki lehetett ez a Velek

⁹¹ Arra is van eset, hogy egy nemzetség elhagyta régi nevét, s egy későbbi, magasra emelkedett tag leszármazottjának nevezte magát. (L. KARÁCSONYI: i. m. II. 280—81. oldalán a *Kán*-nemzetségre mondottakat.)

⁹² A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I—III. Bp. 1900—1901.

⁹³ Krit. jegyz. 322., 329., 331. sz.

⁹⁴ Arra, hogy alacsonyabb származásúaknak milyen nehéz volt magas méltóságokra jutni, l. a „szolgaszármazású” Timót zágrábi püspök püspökké választásának a körülményeit. BALICS: i. m. II., 135. és FRAKNÓI VILMOS: A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig. Bp. 1895. 37—38.

⁹⁵ Nem vettük fel az Eusee—Vrcund hagyományt, ez ugyanis besorozható a Szalók nemzetség anyagába.

⁹⁶ A Baracska nemzetségre vonatkozólag I. KARÁCSONYI: i. m. I. 202—203.

⁹⁷ Krit. jegyz. 420. sz.: „... Insuper praefati fratres possident tria predia post mortem vxoris Comitiss Bors, filiae Ducis Welek, ...”

dux? Származása és rangja igen magas lehetett, mert leányát az ország egyik legelőkelőbb nemzetségének, a királyi házzal rokon Bors-Miskolc-nemnek egyik tagja vette el. Családi viszonyairól e leányának, A(nná)-nak híres végrendeletéből tudhatunk meg közelebbit.⁹⁸ Felesége — úgy látszik — görög nő volt. („Item domui bononiensi fratrum predicatorum detur magnum tapete, quod est de grecia, quod portatum est mihi de matre mea.”) Abból, hogy Annának maga III. Béla ajándékozott egy serleget („... cifum, quem mihi Bela rex contulit, cum sua coopertura...”) — nyilván nászajándéku — arra következtethetünk, hogy Velek dux felesége egyike lehetett azoknak az udvarhölgyeknek, akik III. Béla első feleségével, Antiochiai Annával jöttek a magyar udvarba. Bors és Anna házasságkötése ezek szerint megtörtént 1196 előtt, s ha Bors életkorát ekkor 20—22-nek vesszük, 1175 körül született, tehát körülbelül egyidős Péter győri püspökkel.

Veleknek két leánya volt: Anna, Bors comes felesége és Margit (Margareta), István bán (?) felesége, ez utóbbinak volt egy szintén Anna nevű leánya.⁹⁹ De fia, ill. fiai is lehettek, ami abból sejthető, hogy Anna leányának a hozományát pénzben fizette ki, aki ezen egy Bors-Miskolc-nembelítől három falut (Seusan, Bruzna, Mrouna) vásárolt, s ezeket 1225-ben a borsmonostori apátságnak adományozta.¹⁰⁰ Nem lehetetlen, hogy Péter győri püspök *egyik* fia volt. Ha ez így van, akkor legalább még egy (idősebb) fiának is kellett lennie, különben nem szánhatta volna ezt a fiát egyházi pályára a család megszakadásának a veszélye nélkül. Ez az idősebb fiú azonban korábban, de azért Péter pappá szentelése után halhatott meg, s így Péter püspök halálával a megszakadás valószínűleg be is következett.

Annak a régi, magas rangú nemzetségnek a nevét, amelyhez *Velek bán* és maga *Péter győri püspök* tartozhatott, a *Gestá*ból következtethetjük ki. A leszármazás jelöléséhez a *Gesta* írójának külön kifejezésekészlete van. Mivel ősrökről, s nem utódokról beszél, a már kialakult stereotip formát, a „*de genere*” kifejezést csak a fejedelmi család leszármazásánál alkalmazhatta: „*Vgek de genere Magog*”; „*Almus dux filius Vgek de genere Magog regis*”; „... *mandaue-rit... se descendisse de genere Athile regis...*”; stb. A származás ellenkező irányának jelölésénél viszont az „... *a quo genus... descendit*”, „... *a (de) cuius progenie... descendit*”, „... *a quo... originem duxerunt...*”, stb. kifejezéseket használja. Ezekben egy igen következetes és termézetes rendszer van. Ha a nemzetség névadója nem egyezik meg azzal az őssel, akitől eredeztetni magát, akkor a nemzetség nevét külön kiírja:

6. fej.: „*Eleud pater Zobolsu, a quo genus Saak descendit,*”

„*Ound pater Ete, a quo genus Calan et Colsoy descendit,*”

„*Tuhutum pater Horca, cuius filii fuerunt Gyyla et Zombor, a quibus genus Moglout descendit,*”.

10. fej.: „*Boyta, a quo genus Bruca descendit,*”

57. fej.: „... *cuius nomen fuit Thonuzoba pater Vrcund, a quo descendit genus Thomoy.*”

Ha azonban a nemzetség szóban forgó őse és névadója egy személy, akkor megelégszik a személy megnevezésével, számítva arra, hogy az olvasó úgyis tudja ennek a jelentését:

6. fej.: „*Cundu pater Curzan*” (a quo genus Curzan descendit.)

8. és 10. fej.:

„*Bunger pater Borsu*” (a quo genus Borsu descendit.)

„*Ousad pater Vrsuuru*” (a quo genus Vrsuuru desc.)

„*Ketel pater Oluptulma*” (a quo genus Olup(tulma) desc.)

11. fej.: „... *dux nomine Glad, ... ex cuius progenie Ohtum fuit natus*” (a quo genus Ohtum desc.)

⁹⁸ KNAUZ: Mon. Eccl. Strig. I. 326, 280.

⁹⁹ Abból, hogy a lányokat III. Béla első, ill. második feleségének a nevére keresztelték, e leányok születési idejére is tudunk némileg következtetni. Eszerint Anna 1184 előtt, Margit pedig 1186 után született.

¹⁰⁰ „... *quae ipsa propriis pecuniis, quas secum de domo patris sui attulerat, ... emerat* Krit. jegyz. 420. sz.

19. fej.: „Vsubuu patern Zoloucu” (a quo genus Zoloucu desc.)

33. fej.: „... Huba, a quo prudens Zemera descendit” (a quo genus Zemera descendit.)
Hogy ez valóban így van, éppen a legutolsó példa igazolja: a Szemere-nem esetében mindkét forma előfordul:

6. fej.: „Huba, a quo genus Zemera descendit,”

33. fej.: „Huba, a quo prudens Zemera descendit.”

E szerint a 19. fejezet következő mondata: „... Velec, a cuius progenie Turda episcopus descendit” egy *Torda nevű nemzetséget* jelent, amely nemzetség-névét valamely régi, nevezetes tagjától, a különben ismeretlen *Torda* nevű püspöktől származtatta.

Egy régi és előkelő *Torda-nem* létezését még *Karácsonyi János* is valószínűnek tartotta.

Ha Velek dux családi, ill. nemzetségi birtokainak a helye felől akarunk némi tájékozódást szerezni, akkor megint a *Gesta* irányítására kell bízni magunkat. A szöveg így szól: „Tunc dux... Veluquio dedit comitatum de Zarand...” (52. fej.) Tehát Zaránd megyébe estek. Valóban Zarándtól északnyugatra 35 km-re találjuk az Elek nevű községet, s ez Pais Dezső szerint a Velek névnek V nélküli változata.

Ezzel azonban elérkeztünk ahhoz a rejtélyes helynévcsoporthoz, amelynek egy részével Pais Dezső foglalkozott az „*Ősbő. Az anonymusi honfoglaláshagyomány hiteléhez.* (M. Ny. XXIV. 1—2. füzet. 1928.) c. tanulmányában. Ebben arra az eredményre jutott, hogy az anonymusi Ősi—Ősbő—Velek—Marót kapcsolatokat a helynévi adatok igazolják. Ez a helynévcsoport azonban valójában jóval bővebbnek látszik: Marót, Elek (Veleg), Torda, Túr, Ősi, Bő, Sámson, Mező(ség) és Tardos. A Torda személynévét maga Anonymus hozza nemzetségi kapcsolatba Velek-vel, s Torda mint helynév az ország több vidékén feltűnik. A Túr földrajzi névvel négy, a Sámson helynévvel három helyen találkozunk. Mindezeket a helyneveket feltehetjük az ország sok helyén, csoportosan, egymástól nem nagy távolságra:

Bihar, Békés, Arad, (Szolnok) vármegyék területén: Marót, Elek, (Bihar)-Torda Túr folyó, Mező-Túr, Túrkeve, Sámson és több Ősi.

Torda-Aranyos és Maros-Torda vármegyékben: Torda, Túr falu, Túri-patak, Sámson, Mező(ség), Mezőbő.

Veszprém, Fejér, Tolna vármegyékben: Marót, Ősi, Őskü, Bő, Veleg, Tardos.

Esztergom és Hont vármegyékben: Ősöd, Egyház- és Apát-Marót, Felső-, Közép-, és Kis-Túr falvak a Korpona völgyében, Pusztá- és Pilis-Marót, Tardos.

Somogy vármegyében: Marót-pusztá, Ősi, Bő, Somogy-Túr, Sámson.

Mindezeknek az adatoknak az összetartozását Anonymus *Gestáján* kívül a meglehetősen szórványosan előforduló okleveles adatok is támogatni látszanak, de hogy hogyan függenek össze, nem is sejtjük. Egy nagyarányú, s a magyarság tudatából már 1200 körül jórészt kivesztett ősfoglalás emlékei? Ennek halvány maradványa a *Gestában* megőrzött Velek-hagyomány? Összefüggenek-e etimológiailag a Túr és Torda szavak? Hogyan függ össze ez a hagyomány-és helynévanyag a *Gesta* 50. fejezetében említett székely hagyománnyal? Mi volt a szerepe benne Marót nemzetségének, amely a *Gesta* szerint a fejedelmi családdal is rokonságba került és tovább is virágzott? Hiszen Anonymus két Marótról is ír: „Terram vero, que est inter Thisciam et silvam Igon, que iacet ad Erdeuelu, a fluvio Morus usque ad fluvium Zomus, preoccupavisset sibi dux Morout, cuius nepos dictus est ab Hungaris Menumorout...” Úgy vagyunk az egésszel, mint egy tengerbe merült földrésszel: csak a hegycsúcsok kiemelkedő szigeteit látjuk, s tudjuk, hogy a mélyben összefüggenek, azonban ennek a kiderítése érdekében a múlt tengerébe lemerülni — adatok híján — aligha leszünk valaha képesek!

Anonymus szövegéből azt következtettük, hogy a Velek-féle (*Torda?*) nemzetség birtokai Zaránd megye területére estek. Eddigi feltevéseinkkel és következtetéseinkkel összhangban maradvá ez egyúttal azt jelenti, hogy a *Gesta* íróját, Péter győri püspököt nemzetségi szálak fűzték a régi Zaránd megye területéhez, azaz a történeti Magyarország azon részéhez, amely Arad, Csanád és Békés megyék határterületén fekszik. Valóban, Péter győri püspöknek

ehhez a vidékhez való kapcsolatát — függetlenül attól, hogy ő-e a Gesta írója vagy nem — nagy mértékben valószínűsíteni tudjuk, s ezáltal eddigi, sok olvasó szemében bizonyára merésznek és kalandosnak tűnő következtetéseink más oldalról frappáns igazolást nyernek. Ugyanis püspökségének első éveiben a korjelölő méltóságok között *Pechsa* (Krit. j. 219. sz., 1205), ill. *Pechse* (Krit. j. 222., 1206) néven szerepel. Ez a név nem más, mint egy régi magyar *Pech* = Péter névből *-sa*, *-se*, ill. *-csa*, *-cse* képzős alakja. Ez a Pech név előfordul a régiségben, mégpedig a nagyobb *Gellért-legenda Wion-féle változatában*.¹⁰¹ A másik változatban ezen a helyen Petrus-t találunk. Előfordul a képzős alak is egy más helyen: a Krit. j. 529. számában *Pexa* fia Moys-ról olvasunk (1234). Ez a négy egymástól független adat kizárja azt a lehetőséget, hogy elírással van dolgunk (Pet-sa!). Jellemző, hogy a két utóbbi név az országnak éppen szóban forgó területén jön elő: *Pech* marosvári pap, *Pexa* fia Moys pedig Arad és Bihar megyék határterületén kap több birtokot, s ezek közül az egyik — Peel — Elektől kb. 10 km-re fekszik. Úgy látszik tehát, hogy főleg ezen a vidéken kedvelt személynévvél van dolgunk. De tovább is mehetünk, hiszen a *Pechsa* név, mint helynév, ma is megvan: mai alakja *Pécska*, s ez a helynév az országnak — tudomásunk szerint — csak egy helyén fordul elő: Arad megyében, Aradtól nyugatra. Vagyis a Maros jobb partján Aradtól 18—20 km-re fekvő *Pécska* Pechsának, azaz Péter győri püspöknek nevét őrzi.¹⁰² Sőt, amint ezt a következő fejezetben meg fogjuk mutatni, nemcsak a nevét, hanem valószínűleg az emlékét is!

Ezzel a meglepő eredménnyel, ill. feltevessel — mely a *Gestát* a csanádi egyházmegyével is kapcsolatba hozza — egy néhány eddig is ismert, de megválaszolatlan probléma nyer váratlanul megoldást. Többen kiemelték már a *Gesta* latin nyelvének az önállóságát, a többi magyar krónikás hagyománytól való függetlenségét. Ez különösen áll a *Gesta* anyagának azon részeire, melyeknek a forrása egyéb magyar forrásokból és az általánosan ismert annales-irodalomból nem mutatható ki. A munka zömét azonban éppen ezek a részek alkotják! Egy kivétel mégis van: a *Gesta* nyelve, stílusa és anyagának egy része meglepő egyezéseket mutat a nagy *Gellért-legenda egyes fejezeteivel*.¹⁰³ A most nyert felismerés arra utal, hogy ennek a stílusnak a gyökereit nemcsak nyugaton, hanem a hazai, nevezetesen a csanádi egyházmegye latin nyelvű hagyományai felé is keresni kell.

Természetes magyarázatot nyer a Gesta írójának az ország délkeleti részein megfigyelhető kitérő tájékozottsága, amelynek a jelei Szerep, Szeghalom, Bihar, az „apróhalmok”, a Túr-folyó, a Tekerő- és Józsa-patakok, s még inkább az Alsó-Tisza-menti helynevek, a Csanád-nemzetség Tisza—Maros-szögi szállástelepei, Csesztreg, Tarras, a „vadum arenarum”, Temes, Böge, Titel, Kanizsa stb. felsorolása.

Új megvilágításba kerül a „P. dictus magister” kifejezés annyiszor vitatott problémája is. A „Petrus dictus magister” helyett lehetséges egy másik olvasás is: „Pechsa (ill. Pechse) dictus magister”. Mi azonban nem tartunk kizártnak egy harmadik lehetőséget sem, azt ugyanis, hogy az eredeti kéziratban ez állt: „Pechsa magister”. A XIII. századvégi másoló — aki, mint több jeltől gyanítani lehet, nem volt magyar anyanyelvű — ezt a számára ismeretlen személynévet változtathatta át „Pdictus” alakra.

IX.

II. András király egyik 1235-ben kelt oklevelében (Krit. j. 540.) említ egy Torda nevű birtokot („predium nomine Turda”), amelyet Karácsonyi János „ismeretlen fekvésű”-nek

¹⁰¹ Cap. 21.: „In sede autem Morisena, cum adhuc in feretro iaceret, cuidam sacerdoti, nomine Pech, qui erat monoculus, visum restituit.” SRH. II. 505. Ezenkívül több más jel mutatja, hogy Wion szövege a hibátlanabb, eredetibb. Ezt a tényt a legendának több kutatója figyelmen kívül hagyja.

¹⁰² Az Imre királynak 1200 körül kelt egyik oklevelében szereplő — nyilván szintén személynévi eredetű — Michsa falu mai neve Micske. (Krit. j. 192. sz.)

¹⁰³ Ezeknek az egyezéseknek egy részét a nagyobb legenda kiadója, Madzsar Imre, feltüntette. (SRH. II.) Megjegyzendő azonban, hogy az egyezések száma ennél jóval nagyobb.

jelez.¹⁰⁴ A kérdéses földet a Csák-nembeli Miklós ispán vásárolta meg egy Salterius (Galterius?) nevű aragoniai nemesről 200 márkáért, aki ezt II. Andrásról kapta volt. A birtok csak a Torontál megyei Tordával lehet azonos, ugyanis Miklós ispánnak csak ennek közelében voltak birtokai (Csesztreg, Szikszó, Vinga, Gedós), csak itt volt értelme újat vásárolni. Miklós ispán sajátos egyéniségevel a maga korában eddig annyira példa nélkül áll, hogy érdemes vele a legnagyobb figyelemmel foglalkoznunk. A (82)-es jegyzetben említett Ugrin győri püspök, majd esztergomi érsek testvére volt. Igen korán árvaságra juthatott, mert a nála jóval idősebb bátyja vette magához, s ő is neveltette, még hozzá a jelek szerint igen *gondosan*. Gyermekkora egy részét az udvarnál is tölthette, bár az az oklevél, amelyből erről meggyőződhetnénk, elveszett, csupán II. András említi 1234-ben. (Krit. j. 531.) 1212-ben tűnik fel először, mint királyi megbízott és pozsonyi ispán (Krit. j. 270.), ezután 1230-ig mint különböző megyék ispánja. Úgy látszik, hogy 1230 után visszavonult, s 1239-ben halt meg. II. András nagyon kedvelhette: Karácsonyi János nem kevesebb, mint 27, különböző helyeken fekvő, adománybirtokát számolta össze. Kétszer nősült: az első felesége görög, a második francia származású volt. A francia nyelvet tehát beszélnie kellett, ami nehezen képzelhető el másként, mint hogy Franciaországban tanulta meg, valószínűleg úgy, hogy tanulmányait ott fejezte be. Saját fiait is igen gondosan nevelte, amint görög feleségétől való legidősebb fiánál ő maga is kiemeli, egy másik fiát pedig „Magister Ioannes” néven említik. (Krit. j. 552.)

Igen sok jel mutat arra, hogy ő az a titokzatos N., akihez a *Gesta* prólógusa szól. A következőkben megkíséreljük felsorolni azokat az okokat, amelyek miatt erre a véleményre jutottunk.

1. A dolog részben azon fordul meg, hogy mennyire becsüljük az életkorát, másszóval: lehetséges-e, hogy franciaországi éveit együtt töltötte Péter győri püspökkel 1190—96 között? Némi meggondolás ezt nem csak lehetségesnek, de valószínűnek is mutatja. Ő magát következetesen Ugrin esztergomi érsek testvéreinek nevezi, de így hívják őt az oklevelek is szinte kivétel nélkül. Karácsonyi János lehetségesnek tartja, hogy tulajdonképpen unokaöccse volt. Ez azonban aligha valószínű, mert akkor nem tudnánk megmagyarázni testvérvoltának állandó hangsúlyozását. Erre azért volt szüksége, mert a dolog elég szokatlan volt. Bármekkora is volt azonban ez a korkülönbség a két testvér között, 20—25 évnél nagyobbra venni túlságosan merész dolog volna, talán még ez is sok. Azt hisszük, nem fogunk sokat tévedni, ha legfőljebb 20 évre tesszük ezt az időt. Ugrin érsek 1155 után nem születhetett, mert 1185-ben, amikor zágrábi electus-nak említik (Krit. j. 140.), már elmúlt 30 éves. 1150—55 közé téve a születésének idejét, s hozzáadva a 20 év korkülönbséget, az 1170—75 közé eső évek valamelyikét kapjuk: körülbelül egyidős András királlyal és a győri püspökkel. Tanulhattak együtt, sőt, miután kb. egyidősek voltak, barátság is szövődhetett köztük.

Nincs kizárva az sem, hogy Péter, Miklós ispán és a Pray György által említett Elvinus¹⁰⁵ III. Béla egyik „kulturális akciója” révén, egyidőben kerültek ki Párizsba, akárcsak az uralkodása elején kint járt Adorján, Jakab, Mihály és Betlehem klerikusokból álló csoport. Meglepő csupán az, hogy Miklós nem klerikus. Azonban, amint a következőkben látni fogjuk, a források irástudónak, művelt, képzett, igazi „vir litteratus”-nak mutatják.

2. Megmaradt Miklós ispánnak három végrendelete. Az első kettőt írásban, a harmadikat pedig halála előtt „cum laboraret in extremis”, az egresi konvent előtt élőszóban tette meg, s ezt csak a halála után foglalták írásba.¹⁰⁶ Ezek közül az első mindenképpen a saját fogalmazásának látszik. Ez megnyilvánul: a) a végrendelet keletkezésének a sajátos körülményeiben: a király biztatására készült („nostro freto consilio”), s királyi megerősítést nyert, vala-

¹⁰⁴ KARÁCSONYI: i. m. 309.

¹⁰⁵ L. ISOZ KÁLMÁN: Laborde forrása a magyar zenéről. Zenei Szemle, XII. 1928. 69—78. Részlet Pray leveléből: „... sub Bela III. . . . , in cuius diplomate anni 1192. meminim me legisse, Elvinum Parisios esse missum ad discendum melodiam.”

¹⁰⁶ A végrendeletek kiadásai: 1231.: C. D. III. 2. 227—30. (Krit. j. 477.); 1237.: C. D. IV. 1. 78—82. o. és ÁUO. VII. 41.; 1239.: C. D. IV. 1. 162—163. és ÁUO. VII. 92.

mely káptalan vagy konvent hitelesítése helyett; b) a szövegbe ágyazott magyarázó, személyes természetű megjegyzésekben, szemben a végrendeletekben általában szokásos száraz, néha egyhangú felsorolásokkal:¹⁰⁷ „... Archiepiscopus Vgrinus, qui me pro filio habebat, ...”, „... et si quandocunq[ue] altercarentur inter se, vt plus haberet mater unius, quam alterius, non est mirandum...” stb. „Némo itaque mirari debet, si ampliori hereditatis porcione ditau- rim filium iunior[em];...”; c) egy régi magyar jogszokásra való utalásában: „... sed edificia vel cetera necessaria, que super ea sunt, vt mos est in Hungaria, iunior habebit.”¹⁰⁸; d) válasz- tékos nyelvezetében: „... ne per mortem meam inter filios meos, quorum alter ex parte matris a nobili genere Graecorum, alter vero a pia generositate Francorum duxerunt originem, oriatur dissensio;...”; „Ego Nicolaus Comes, ... huius vite considerans breuitatem, et quia, viuens homo debet cogitare, quid futurum sit, pre oculis habendo, quod dicitur, viue quasi cras moriturus...” Ezzel a váratlan horatiusi reminiscenciával árulja el a végrendelet írója „klasszikus műveltségét” és az ókori irodalomban való alapos jártasságát — Horatius nem tartozott a középkorban gyakran olvasott klasszikusok közé.¹⁰⁹

Ez a mindössze alig egy nyomtatott oldalnyi szöveg annyi rokonságot tüntet fel a *Gesta* szövegével, hogy vetekszik több eddig kimutatott és lényegesnek tartott forrással:

Végrendelet:

... frater bone memorie Vgrini, quondam Strigoniensis Archiepiscopi ...
... vt mos est in Hungaria ...

... alter ex parte matris a nobili genere Graecorum, alter vero a pia generositate Francorum duxerunt originem ...

... diuina gracia permisit mihi possidere ...
... diuina gratia in eis erat ... (C. 33.)

... a nobili genere Graecorum ...

Gesta:

P. dictus magister ac quondam bone memorie gloriosissimi Bele regis notarius ...
... Nec labores hominum comederunt, ut mos est eorum ... (C. 7.)

... sed missis legatis suis more Bulcarico, ut mos est eorum, minari cepit... (C. 14.)
... (sic)ut (enim) mos est bonorum domi- norum ... (C. 11. és 29.)

... a quo reges Hungarorum originem duxe- runt ... (Prol.)
... a quo reges et duces Hungarie originem duxerunt ... (C. 1.)

... Gens ... Hungarorum ... de gente Scithica ... duxit originem ... (C. 5.)
... diuina gratia erat eis in preuia... (C. 44.)
... diuina gratia annuente ... (C. 17.)
... diuina gratia adiuuante ... (C. 55.)
... Erant enim isti genere nobilissimi ... (C. 19.)

Nincs semmi kétség: a végrendelet szövege ugyanabból a talajból táplálkozik, mint a *Gesta* latinsága. Sőt hajlandók vagyunk még tovább menni: a végrendelet-szövegén határozottan érezhető a *Gesta* szövegének a hatása!

3. Ezt a megállapításunkat rendkívül megerősítik a következők. Miklós ispán legszíve- sebben csanádi birtokain tartózkodott, elsősorban Gedősön. Élete utolsó éveit itt töltötte, úgy hogy végül egyszerűen „gedösi ispán”-nak („comes de Guedech”) hívták. Gedős nem volt családi, ill. nemzetségi birtok, Ugrin érsek vásárolta volt egy Farkas nevű ispánnak a feleségé-

¹⁰⁷ L. többek között: KNAUZ: Mon. Eccl. Strig. I. 326, 280., HO. VII. 43. és 121.

¹⁰⁸ Vö.: Werbőczy: Decr. Tripart. Pars I. Tit. 40. § 2.: „Domus autem paterna filio iuniori deputatur ad residendum & habitandum...” A szokás művelődéstörténeti háttéréről. I. LÁSZLÓ GYULA: A honfoglaló magyar nép élete. II. kiad. Bp. 1944. 205—208.

¹⁰⁹ Horatius: Carm. I. 9. Ad Thaliarchum:

„Quid sit futurum cras, fuge querere, ...”

től, s tőle szállt örökségképpen Miklós ispánra. Ez a török időkben elpusztult helység Temes megyében, Német-Szent-Péter északi határában feküdt a Maros bal partján, szemben a tőle 4—5 km távolságra levő Pécskával!¹¹⁰

4. A *Gestában* felsorolt helynevek közül három Miklós ispánnak ősi — nemzetségi — birtoka: a *vértesi erdő* [Végr. (1231): „Prima terra in silua Wertus, que communis est cum cognatione mea.”; Végr. (1237): „Et porcionem meam de silua Wertus . . .”; Anon. C. 50.: „Dux . . . Arpad . . . dedit Eleudunec . . . silvam magnam, que nunc Uertus vocatur propter clipeos Theotonicorum inibi dimissos.”]; *Csákvár* [Végr. (1231): „quarta in Chacuara”; Végr. (1237): „legauí eciam eis terram de Chacvara; Anon. uo.: „Ad radicem cuius silve iuxta stagnum Ferteu Sac nepos Zobolsu . . . castrum construxit.”]; és *Cesztreg* [Végr. (1231) „vndecima in Cheztneq(?)”; Végr. (1237): „legauí eciam terram Chestreg cum quatuordecim libertinis; Anon. C. 44.: „et descensum fecerunt iuxta fluvium Seztureg.”]

Megvalljuk, sohasem tartottuk valószínűnek azt, hogy a *Gesta* előszava külföldinek szól. Magyarul nem tudó nemcsak hogy nem értékelhette, meg sem érthette a szerző nyelvtani célzásait,¹¹¹ szójátékait és szófejtéseit,¹¹² nem is szólva egyes tulajdonnevek magyar ragozásáról (Bunger nec, Cundunec, Ousadunec, Vsubunec stb.). Hozzá tehetjük még azt is, hogy — akármilyen konvencionálisan fejezi is ki magát — aligha írta volna le az előszavában a következőket: „Felix igitur Hungaria, . . . , omnibus enim horis gaudeat de munere sui litteratoris, quia exordium genealogie regum suorum et nobilium habet,” ha nem tudta volna, hogy a mű Magyarországon marad, s nem kerül el idegenbe, ahol minden valószínűség szerint többé magyar kézbe nem jut.¹¹³

Végül úgy látszik, hogy Hadrovics Lászlónak az ó-magyar-kori Trója-regényre vonatkozó nagyszerű kutatásait kiegészíthetjük.¹¹⁴ Feltételezzük, hogy a tájékozott olvasó ismeri ezt a szép tanulmányt, s így csak azt a részt idézzük belőle, amelyben a szerző a XIII. század eleji fordítót jellemzi: „A fordítónak — úgymond — igen jól kellett ismernie nemcsak a trójai háború egész mondanakörét, hanem általában járatosnak kellett lennie a klasszikus mitológiában. Ilyen tudással a XIII. század elején nálunk csak rendszeresen iskolázott, elsősorban külföldön tanult, valamely korai renaissance-áramlattal kapcsolatba került egyén rendelkezhetett.”¹¹⁵ Hadrovics a délszláv változatokból őt, egymástól többé-kevésbé eltérő, magyar változat egykori létezését ki tudta mutatni, ami arra mutat, hogy ez a kis Trója-regény az ország déli részén igen el volt terjedve. (Északon viszont nem vagy csak alig, mert különben nem tudnánk megérteni, hogy miért nem maradt belőlük legalább egy körünkra.) Az eredeti szöveg — természetesen — a győri püspök vagy Miklós ispán birtokában lehetett; az előszóból ítélve, inkább az ispánéban,¹¹⁶ bár a püspök halála után is elkerülhetett hozzá. (Ne feledjük el,

¹¹⁰ L. Magyarország vármegyei és városai. Temes vármegye. 83.

¹¹¹ Cap. 18.: „Borsu . . . collecta multitudine rusticorum iuxta fluvium Buldua castrum construxit, quod vocatum est a populo illo Borsod eo, quod párvum fuerit.” (L. ehhez PAIS D. jegyzetét: SRH. I. 58. o. 7. sz.)

¹¹² Cap. 18.: Hungaros = Hungaros; Cap. 27.: „. . . a die illo locus ille nuncupatus est Esculeu eo, quod ibi iuraverunt.”; Cap. 40.: „Hungarii . . . nominaverunt Scerii eo, quod ibi ordinatum fuit totum negotium regni.”; Csa. 47.: „. . . quod nominavit vulgariter Zecuseu eo, quod sibi sedem et stabilitatem constituit.”

¹¹³ Ez a véleménye Győrffynek is (Krónikáink és a magyar őstörténet, 10.): „JAKUBOVICH EMIL, HORVÁTH JÁNOS és GYŐRY JÁNOS azt a nézetét fejtette ki, hogy Anonymus Gestájának egyetlen példánya közvetlenül a megírás után külföldre került. Szükségessé tartom megjegyezni, hogy semminemű adattal nem rendelkezünk, amely ezt a nézetet alátámasztaná vagy bizonyítaná.” Az általunk feltárt adatok — ha helyeseknek bizonyulnak — reményt nyújtanak arra, hogy Anonymus *Gestájának* a történetéről is megtudjunk közelebbit. E téren egyelőre a legnagyobb bizonytalanság uralkodik.

¹¹⁴ HADROVIC LÁSZLÓ: Az ómagyar Trója-regény nyomai a délszláv irodalomban. Bp. 1955.

¹¹⁵ I. m. 96.

¹¹⁶ Az előszó hosszú mondatában: „. . . petisti a me, ut, sicut . . . . . ita et . . . . . , tibi scriberem . . . . .”, a *tibi* szó mindkét mellékmondatra vonatkozhatik. A magyar for-

hogy a Gesta írója és barátja közül inkább az utóbbi viseli szívén az irodalom sorsát!) Miklós ispán azonban délen, Csanád megyében lakott éppen abban az időben, amikorra Hadrovics az első fordítás elkészültét teszi. Nem hisszük, hogy szükségünk lenne egy egyelőre még ismeretlen harmadik személyt feltételezni, s amit Hadrovics még nem tehetett meg, mi már megtehetjük, elegendő valószínűséggel mutathatunk rá a fordító személyére: nem lehet más, csak a Csák-nembeli Miklós ispán, mert ez idő szerint nem ismerünk senkit, akire ez a jellemzés: „klasszikus műveltségű, az ókori mitológiában jártas egyén, aki műveltségét valószínűleg külföldön szerezte” — jobban illenék, mint rá, s aki ráadásul a mű írójával is valószínűleg kapcsolatban volt. Vegyük figyelembe még azt is, hogy a trójai háború szereplői közül kettőnek a neve (Priamus = Perjámos, Hektor = Iktár) mint helynév éppen ezen a vidéken maradt meg, s közülük Perjámos Gedős szomszédságában van.

X.

Aki az Anonymusra vonatkozó irodalmat ismeri, nem fogja tagadni, hogy még a legvalószínűbb elméleteknek is van egy közös hibájuk: terméketlenek, azaz nem magyarznak meg semmi olyant, amit a szerző személyének ismerete nélkül nem tudnánk kikövetkeztetni. De mi valami mást szeretnénk, azt reméljük, hogy a szerző kiderítéséből nem csak a műre, hanem a műből a korra is világosság árad. Anonymus *Gestája* nem jöhetett létre pezsgő, eleven és bizonyos irodalmi múlttal rendelkező környezet nélkül! Erről pedig régebben nem sokat tudtunk meg, s ez a terméketlenség a régi elméletekkel szemben eleve bizalmatlanságot gerjeszt. Egy hipotézis értékét végeredményben azzal lehet lemérni, hogy mennyi tényt tudunk vele megmagyarázni. Elméletünkre — azt hisszük — eddig sem panaszkodhatunk.

Hosszú utunk folyamán — amelynek a kezdetén még fogalmunk sem volt arról, merre fog vezetni — tanúi voltunk annak, hogy milyen szépen és maguktól élrendeződnek a dolgok, ha nem akarunk a forrásokból semmilyen előre elképzelt választ kicsikarni. Azonban nem vállalkoztunk, s felelősséggel nem is vállalkozhattunk az új helyzetbe került *Gesta* történeti-művelődéstörténeti keretének a megrajzolására, hiszen — ha igaz az, amire jutottunk — a mű annyira új megvilágításba került, hogy a szemünk még alig szokott hozzá. Mégis, miközben óvatosan haladtunk a szórványos források irányítása mellett, észre sem vettük, hogy egy régen múltba merült, színes élet bontakozott ki szemünk előtt. Az a hosszú — 70 éves — békében kifinomult, gondtalan, eleven világ, amely eddig csak lebegett az űrben — bár a korabeliek közül sokan leírták, hol elragadtatással, hol rosszállással — színteret kapott. Fölmerült a régi *Eger, Ó-Buda, Csepel*, a népes királyi udvar, amelynek szűkké vált az esztergomi várdomb, s végül — váratlanul — a *Tisza—Maros-környék*, a csanádi-egyházmegye területe, a honfoglalás, az Ajtony és Csanád nemzetségek, a legendákkal körülvett Gellért püspök hagyományaitól terhes levegőjével, gazdag aradi prépostságával, főuraival, számos bencés kolostorával s a francia ciszterciák által lakott *Egressel*, amelynek jól megépített falai között egy francia származású királyné — Jolánta — talált örök megnyugvást, s hová aztán maga II. András is pihenni tért. Valóban, annyi jel, nyom vezet bennünket erre az egykor sűrűn lakott, gazdag vidékre, hogy láttára állandóan erősödik bennünk az a felismerés: benne a XIII. század fordulója körüli Magyarország egyik — később nyomtalanul elpusztult — szellemi-irodalmi centrumát találtuk meg. Jelentőssé vált fejek merültek fel a múltból: Miklós ispáné, a külföldön tanult, irodalombarát, a magyar múltért lelkesedő, magyar nyelven író főúr; a győri püspöké, aki, bár fiatalkori *Gestája* halhatatlanná tette, félretette a tollát, hogy ne csak álmodja, élje is a hősi életet, s akinek alakjára talán némi tragikus fényt vet az, hogy nem jött haza II.

dítók (Szabó K., Pais D.) ezt nem hozzák ki. A rendelkezésünkre álló kiadások (Schwandtner 1765, Endlicher, Mátyás Fl., Juhász, SRH.) a mondatot egyöntetűen központoszák, egyedül Mátyás Fl.-é nem hoz az *ut* után vesszőt, ami — a véleményünk szerint — a mondat értelmén nem változtat.

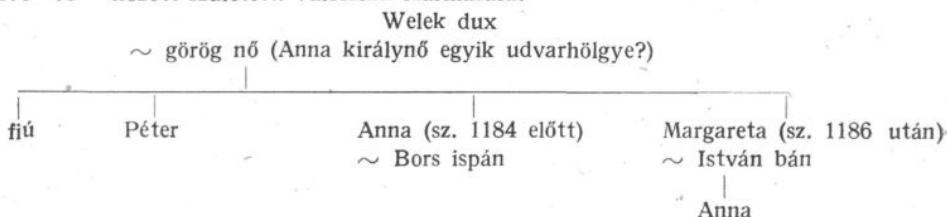
Andrással, hanem Palesztinában maradva lehet, hogy maga választotta magának azt a sorsot és halált, amely méltó volt nemcsak sajátmagához, hanem nagymúltú, de kihalásra ítélt nemzetségéhez is.

F ü g g e l é k

I.

Az alábbiakban megkíséreljük összeállítani Péter győri püspök életrajzi adatait, természetesen a teljesség igénye nélkül. Az oklevelesen igazolható adatokat dűlt betűvel adjuk.

1170—75 között született. Valószínű származása:

1180—90 között Egerben nevelkedik Péter egri püspök házában, *András királyfival együtt*.¹¹⁷

1190—94 között valamelyik franciaországi (párizsi, orléans-i?) főiskolán *magisteri* fokozatot nyer. *Megírja a Trója-regényt*. Együtt tanul a Csák nb. Miklóssal.

1194—96 között kancelláriai nótárius.

1196—1202 között királyi klerikus. Diplomáciai gyakorlatot szerez.

1197 Részt vesz az aragóniai követségben, s megismerkedik a spanyol-aragon krónikákkal.

1198—1202 között megírja a *Gestát*.

1198(99)—1204 között *székesfehérvári prépost*.¹¹⁸

1202—04 között *királyi kancellár*. *A keze alól kikerült oklevelek: Krit. j.: 197., 198. (1202); 204., 205., 206. (1203); 210. (1204).*

1204 Rómában? [L. a (49) jegyzetet.]

1204. nov.—1205. máj. között *győri püspökké választják*. [L. a (82) jegyzetet.]

1205. máj. *Követség Ausztriába. III. László holttestét és a koronázási jelvényeket hazahozza.*

1205. aug. 1. *Még „electus”.*

1206. febr. 13.: *Knauz: i. m. I. 182, 170.*

1209 *C. D. III. 1. 84. o.*

1211. febr. 12. előtt *János esztergomi érsek és Berthold kalocsai érsek megállapodását Róbert veszprémi püspökkel együtt írásba foglalja*. (Knauz: i. m. I. 198, 192. és 198, 193.)

1214 *Ő és a veszprémi püspök kikísérik Berthold kalocsai érseket az országból; II. András kéri a római zsinat alóli felmentését a szentföldre való készülődése miatt. (Krit. j. 294.)*

¹¹⁷ III. Béla 1187-ben elfoglalta Halicsot, s élére Andrást helyezte, aki 1190-ig maradt a tartomány hercege. Lehetséges, hogy Péter András kíséretében már ekkor megfordult Halicsban, s ezzel magyarázható a Kárpátokon-túli vidék kitűnő ismerete. Megismerkedhetett orosz évkönyvekkel is, ennek nyomai vannak. Talán az általa ismert szláv nyelv is a Halicsban beszélt orosz volt.

¹¹⁸ Láttuk, hogy a kancellári és préposti tisztségek elnyerése nem volt szükségképpen egyidejű, sőt ennek az ellenkezője valószínűbb. Lehetséges tehát, hogy Péter már 1198-ban vagy 1199-ben prépost lett, amikor Kátopán az egri püspökségbe távozott. Mivel a *Gesta* megírását az aragóniai követségnek meg kellett előznie, ez 1198 előtt nem készülhetett. De el kellett készülnie fehérvári préposttá választása előtt. Amennyiben ez már 1198-ban vagy 1199-ben megtörtént, a *Gesta* megírására nem sok ideje volt. Ezzel lehetne megmagyarázni azt, hogy a mű befejezetlen maradt?

- 1215 *Konstantinápolyi követség Jolánta királynéért.* (Krit. j. 322.); *Knauz: i. m. I. 206, 207 és 209, 211.*
1216. ápr. 20. *Knauz: i. m. 210, 214.*
- 1217 *Krit. j. 322. és 329.*
aug. 27. *Knauz: i. m. 213, 218.*
dec. vége. *Krit. j. 329., 330., 331.* Krak-ban és Margatnál.

Ezekben az oklevelekben szerepel utóljára. Szíriában maradt Tamás egri püspökkel? Egy német forrásból tudjuk meg, hogy Damietta ostrománál két magyar püspök is elesett. Pauler szerint az egyik ő volt. (I. m. II. 500.) Mindenesetre ezután nyomavész. 1219-ben már új ember — Kozma — ül a győri püspöki székhelyben.

II.

Az esztergomi székeskáptalan ismert nevű prépostjai és kanonokjai 1156-tól 1218-ig.

Év	Praepositus	Lector	Cantor	Custos	Kanonokok	Jegyzet
1156	—	—	—	Bogdan	Ganfridus, Bethleem	<i>Knauz: I. 110, 78.</i>
1183	Adrianus	—	Gaufridus	Janus	Petrus magister, Walterus curialis comes, Alanus magister, Johannes presbiter, Nunco, Betleem prepositus, Gerardus archidiaconus, Vilhelmus magister, Vria presbiter, Martinus notarius, Andreas, Augustinus decan, Vilbaldus, Robertus, Albertus, Pousa	<i>Knauz: I. 128, 111.</i>
1198	Petrus magister	—	—	—	Magister Robertus anglicus, Aso presbiter	<i>Knauz: I. 158, 144.</i>
1205	—	A. magister Scolarum	—	M. thesaurarius	A. archidiaconus, F. és N. kanonokok	<i>Knauz: I. 180, 167.</i>
1209	Petrus	Jacobus	Dominicus	Michael	Vbaldus prepositus posoniensis, Benedictus prepositus Sancti Thome	<i>Knauz: I. 193, 184, 194, 185.</i>
1210	Petrus	magister Jacobus	Dominicus	Michael	Vbaldus prep. poson., Benedictus prep. S. Thome, Appollinarus nitriensis archidiaconus, Petho borsiensis archidiaconus, Sothomoz decan, Albertus, Chise, Wos, Julianus, Sedech, Curiacus, Marcellus, Isaac Fortis, Ananias, Alexander, Nicholaus, Filippus, Salamon, Amandus	<i>Knauz: I. 196, 188.</i>
1211	—	Jacobus schol. strig.	—	M. thesaurarius	Benedictus praep. S. Thomae, Jo. archid. Strig.	<i>Knauz: I. 198, 193.</i>
1218	—	Jacobus	Amandus	Hysce	Apolinarus nitriensis archid. J., Johannes de Saswar, Alexander Gumvriensis archid., Laurencius, Wos, Sedech, Philippus	<i>Knauz: I. 219, 226.</i>

NOUVELLES CONSIDÉRATIONS POUR RÉSOUDRE LE PROBLÈME D'ANONYME

Prenant pour point de départ l'opinion de Roland Szilágyi, avancée dans son étude: «La révision du problème d'Anonyme», selon laquelle cette importante source historique — la *Gesta Hungarorum* d'Anonyme — était écrite entre 1198 et 1203, l'auteur énonce qu'il ne croit point vraisemblable que l'auteur de cette source fût le prévôt d'Esztergom, Pierre (+1218), dont le nom a été avancé par Szilágyi, car, à son avis, le caractère chevaleresque, féodal de la Geste, qui dénote des connaissances profondes géographiques et stratégiques, ne semble pas s'accorder à la figure du prévôt d'Esztergom qui vivait strictement dans les limites de son diocèse. Selon l'auteur, la Geste devait être rédigée par Péter, chancelier entre 1202 à 1204 du roi Imre (1196—1204), ensuite, de 1204 à 1217, évêque de Győr. Pour étayer son opinion, l'auteur avance les arguments suivants: 1. L'évêque de Győr était élevé avec le prince András, qui devint plus tard roi András II [1205—1235], dans la cour de l'évêque d'Eger, comme les évêques d'Eger avaient eu le privilège de l'éducation des princes royaux. Cela se révèle de la Geste, puisque la plupart des traditions conservées dans cette source viennent des familles voisines des domaines des évêques d'Eger. 2. Péter reçut souvent des missions diplomatiques des rois Imre et András, ses grandes expériences de la diplomatie sont bien évidentes dans la Geste; 3. Il devait prendre part à la mission en Aragon comme jeune clerc du roi, envoyée pour demander la main de Constance, princesse d'Aragon pour le roi Imre en 1197; c'est à cette occasion que Péter prit connaissance des chroniques espagnoles-aragonaises: l'influence stylistique considérable de celles avait été mise en évidence par János Győry; 4. Selon les sources, l'évêque de Győr était un grand-seigneur distingué, riche, dénotant des traits de caractère chevaleresques, faits qui peuvent être bien mis en parallèle à l'esprit de la Geste. Dans la suite, l'auteur démontre, grâce à un procédé simple, que l'auteur de la Geste, donc Péter, évêque de Győr, fut issu d'une famille laquelle fit ramener ses origines à un chef de tribu nommé Velek, mentionné dans la Geste. La famille en question ne figure pas dans les sources diplomatiques et ne peut être démontrée que par la Geste et les noms des lieux que les domaines de cette famille devaient être quelque part dans les territoires de l'ancien comitat Zaránd, donc dans les parties de la Hongrie historique situées aux comitats de Csanád, Bihar et Arad. En effet, une commune au nom d'Elek se retrouve là, dont le nom vient, selon *Dezső Pais*, du mot Velek. On peut trouver encore dans ce territoire l'autre nom de Péter, évêque de Győr, mentionné dans deux chartes (Pechsa, Pechse), comme toponyme dans le nom de la commune de *Pécska* située à l'ouest d'Arad. L'auteur de la Geste était très aux faits précisément des conditions géographiques et des traditions de cette région. Pour terminer, l'auteur démontre, que le nom mentionné dans l'introduction de la Geste, N. — auquel l'auteur de la Geste dédia son ouvrage — était identique au comes Nicolas de la famille des Csák, qui est mentionné dans les sources comme un grand-seigneur cultivé, bien versé dans la littérature classique, parlant français et ayant une culture française et qui vivait dans le premier tiers du XIIIe siècle au comitat Csanád, près la commune Pécska. Selon l'auteur, ce fut le comes Nicolas qui traduisit — selon l'opinion de László Hadrovics au début du XIIIe siècle — en hongrois le petit roman sur Troie de l'auteur de la Geste écrit dans sa jeunesse. Cette traduction, répandue dans plusieurs variantes aux régions méridionales du pays, servit de modèle aux différentes variantes sud-slaves (croate, serbe, bulgare) et russe.